

# TANULMÁNYOK

KOZÁK-KÍGYÓSSY SZABOLCS LÁSZLÓ

## FEGYVERKÉSZÍTŐ KÉZMŰIPAROSOK ÉS CÉHEK A KÉSŐ KÖZÉPKORI NAGYSZEBENBEN\*

*A Nagyszébenben gyakorolt mesterségekhez köthető személynevek kérdése*

Nagyszében kézműipara révén a késő középkor idejére jelentős gazdasági tényezővé vált. A város életét sok szállal szötte át a céhes rendszer, melynek az iparcikkek előállításán túl fontos szerepe volt a szakmai oktatásban, a közösségi életben, valamint a városvédelemben is. A nagyszébeni, segesvári, szászsebesi és szászvárosi polgárok 1376-ban 19 céhbe tömörültek, melyek összesen 25 különböző mesterséget foglaltak magukba.<sup>1</sup> A különböző portékák készítésére szakosodott céhek között már ekkor megjelentek a fegyverkészítő iparágak, mint például a kardcsiszár (*politor*) és az íjkészítő mesterség (*arcufex*). Nagyszében kézműipara a XV. században számottevő módon továbbfejlődött, így 1480-ra már mintegy 71 mesterség különíthető el a városban.<sup>2</sup> A nagyszébeni fegyverkészítés késő középkori történetéhez számos forrás köthető: városi számadások vonatkozó említései, céhes iratok, a város vezetéséhez intézett levelek, vámnaplók, valamint a település védelmét ellátó falrendszer és a tornyok inventáriumai.

A városban működő iparosok emlékei többségükben számadásokban maradtak meg, azonban sok esetben a személynéven kívül nem áll rendelkezésre egyéb információ arra vonatkozóan, hogy ezek az egyének ténylegesen a nevükben foglalt mesterséget gyakorolták volna. A polgárok főleg az adóügyekkel kapcsolatos bejegyzésekben tűnnek fel, így leggyakrabban csupán az évszámokkal ellátott adójegyzékek szűkszavú sorai nyújthatnak segítséget a helyi fegyverkészítő mesterek nyomon követésében. Ebből következőleg a nagyszébeni fegyverkészítőkre utaló személyneveket a román nyelvű szakirodalom minden esetben tényleges iparosként azonosítja. Bár a XV–XVI. században még számottevő alkalommal mutat a „személynév” egy-egy foglalkozásra,<sup>3</sup> ez azonban

\* Köszönettel tartozom Draskóczy Istvánnak, Veszprémy Lászlónak és B. Szabó Jánosnak észrevételeikért.

<sup>1</sup> Mészáros (carnifex, lannio), pék (pistor), tímár (cerdo), irhakészítő (alutarius), varga (sutor), kovács (ferrarius); azon belül szegkovács (clavicularius), rézműves (ahenarius), kerékgyártó/bognár (carpentarius, curifex), övkészítő (cinctorior), kardcsiszár (politor), lakatos (faber serarius); szűcs (pellifex), kesztyűs (chirotecarius), ruhajavító szabó (renovatores), késes (cultrarius), kalapos (pileator), kötélverő (funifex), gyapjútakács (textor), kádár (vietor), fazekas (figulus), íjgyártó (arcufex), szabó (sartor) és erszéngyártó (bursator). *Seebergi-Sasváry*, 2007. 10. o. Az 1376-os céhszabályzat kiadásai: *Vlaicu, et alii* 2003. 64–71. o. (latinul és román fordításban), valamint *Kovách – Binder* 1981. 57–64. o. (magyar fordításban).

<sup>2</sup> *Draskóczy* 1990. 119. o.

<sup>3</sup> J. Újváry Zsuzsanna megállapítása szerint (Kassa esetében) még a XVI–XVII. század fordulóján is túlnyomó többségében a polgárok „családnevei” tényleges foglalkozást jelöltek, ill. a mesterség megjelenhetett névhelyettesítő funkcióban is. *J. Újváry* 1979. 578. o.

korántsem tekinthető kizárólagosnak. A név és a mesterség tényleges kapcsolatát megnyugtatóan bizonyítani azokban az esetekben lehet, amikor további információk állnak rendelkezésre: a Nagyszebennel sok tekintetben párhuzamba állítható Brassó íjkészítőinek 1505-ben kelt céhlevelében a teljes névvel szereplő mesterek neve mind Bogner volt,<sup>4</sup> a bártfai Philipp Bogner és a szebeni Nicolaus Bogner saját portékáit adta adó fejében.<sup>5</sup> Azonban a középkori városi polgárság mesterségekre utaló személyneveit illetően korántsem mindig egyértelmű, hogy ténylegesen ipari termelést végző egyénekre utalnak. A személynevekkel foglalkozó kutatások általános megállapítása az, hogy minél későbbi egy név, annál nagyobb eséllyel hagyományozott vagy „ragadványnév”, ami már nem köthető egy-egy szakmához.<sup>6</sup>

A korszakban találkozunk olyan esetekkel, amikor a fegyverkészítőket jelölő nevek mögött, nem volt valós mesterség. A kolozsmonostori konvent anyaga 1492. november 27-én megemlíti frater Georgius Arcuparis nevét (Íjgyártófi Gergely), akit a magyarok kolozsvári prédikátoraként ír le.<sup>7</sup> Neve örökletes lehet, elképzelhető, hogy néhai felmenői fegyverkészítő kézművesek voltak, azonban ő a mesterséget már nem vitte tovább. Hasonlóképp kétséges, hogy számszeríj-készítő lett volna Michael Armbruster. Nevét a nagyszzebeni számadások több mint harminc alkalommal említik: szerepel diplomáciai ügyekben és utasításokat is ad a város polgármestereként. Szintén így emlékezik meg róla az Armbruster család címereslevele, amit II. Lajos adott 1518. június 3-án.<sup>8</sup> Ekkorra azonban már néhaiként említik, ugyanakkor az oklevélből kiderül, hogy Mihály II. Ulászlónak is tett szolgálatokat. A címeradományban fia, Jakab, illetve testvérei Mátyás, Lőrinc,

<sup>4</sup> Kovách – Binder 1981 72. o. Tanulmányomban az említett forrásokban megjelenő német neveket és fogalmakat betűhíven közlöm, melynek gyakorlatáról Szende Katalin értekezett: Szende 2000. 49–62. o.

<sup>5</sup> Lásd: a 94–96. jegyzetben!

<sup>6</sup> A mesterséget jelölő magyar, a latin és a német nyelven írt források értelmezése eltérő lehet. A középkori foglalkozást jelölő személynevek kapcsán lásd: Slíz 2017. 132. o.; Melich 1943. 272. o.; Szűcs 1955. 45–46. o.; Gulyás 2008. 437–461. o.; Gulyás 2014. 43–62. o. A családnév mögött feltételezett mesterség azonosítását az örökösödési jog is megnehezíti. Kubinyi 1966. 231. o. A magyar nyelvben az Igartho (Íjgyártó), a latinban az *arcupar*, *arcufex*, a német nyelvben a *Bogner* (és variánsai) jelentik az íjkészítő mesterséget. Kemény Lajos a *balistarius* szót is az íjkészítéshez kapcsolja, ahogy az Armbruster kifejezést is. Kemény 1905. 270–271. o. A forrásokban *arcusinus* szó is megjelenik, amit a Bogner szóval értelmeztek: 1562-ben a barcasági Keresztényfalván jegyezték fel „Petrus Arcusinus, Bogner” nevét és foglalkozását. Ez egyúttal újabb példa a XVI. század második felében való dél-erdélyi íjkészítésnek. Klein 1943. 106. o. Az íjgyártót szintűgy jelentette még a *Bogeschmied* és az *arcuarius*, de ahogy Nagyszebenben, úgy Sopron esetében sem volt erre példa a forrásokban. Gömöri 1977. 45. o.

A számszeríj-készítő latinul *balistarius*, míg német nyelven az *Armbruster* szavakkal jelenik meg a forrásokban. Tegezkészítőket – amennyiben külön szakmához tartoztak – a német *Köchermacher* elnevezés jelölte. Kemény 1905. 271. o. A nyíl készítésére szakosodott mestereket a latin *teliparius*, ill. a német *Bolczmacher*, valamint *Pfeilschnitzer*, illetve az erdélyi szász-német *Zehschnetzler* szó jelentette. Keintzel-Schön 1976. 105. o. A nagyszzebeni fegyverkészítők tárgyalásakor Julius Bielz és Ioan Marian Țiplic is elsőként a személynevekből indul ki. Lásd: a számszeríj-készítők esetén: Bielz 1934. 37–39. o., valamint az íjkészítők esetén: Țiplic 2001. 43. o. J. Újváry Zsuzsanna a XVI. század végi és XVII. századi eleji kassai polgárok neveinek elemzésekkor megállapítja, hogy a „családnév” és a mesterség között rendkívül erős kapcsolat mutatható ki. J. Újváry 1979. 578. o.

<sup>7</sup> Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (MNL OL DL) 36 398.; Jakó 1990. I. k. 73. o. (Nr. 2725.) és 103. o. (Nr. 2832.); MNL OL DL 46 163.: „Georgius arcuparis predicator Hungarorum.” Jakó Zsigmond az „Arcuparis” alakot *Íjgyártófinak* fordította. Úgyszintén a városban mintegy 40 évvel korábban találkozunk egy azonos névű – de valószínűsíthetően eltérő személy – névvel. 1451. július 16-án Georgius Arcupar Hunyadi Lászlóval és Ambrus deákkal kolozsvári polgárok és vendégek az ottani magyar nemzeti-ségű polgárok és lakosok egyeteme nevében ártírták Hunyadi János kiváltságlevelét. Jakó 1990. I. k. 440. o.

<sup>8</sup> MNL OL DL 36 400.

János és Ferenc is részesültek.<sup>9</sup> Bár valószínűleg az említett Armbruster Mihálynak (és utódainak) nem volt köze a mesterséghez, a címereslevél leírásban és az ikonográfiában is hangsúlyosan megjelennek a számszeríjak.<sup>10</sup> A címert Bertényi Iván a polgári eredetű címerek közé sorolja,<sup>11</sup> Áldásy Antal a címert a családnévhez köti.<sup>12</sup> Elképzelhető, hogy egykoron az Armbruster családban voltak, akik a mesterséget gyakorolták, azonban ez a név ekkorra már öröklődő családnévvé alakult.<sup>13</sup> Szintén megnehezíti a fegyverkészítő mesterségek – közvetlen módon történő – személynevekkel való azonosítását az alábbi példa is, ami szerint a XV. századi Kassán élt Bogner Miklós kezdetben íjkészítéssel foglalkozott, majd kereskedővé vált.<sup>14</sup> Ebben az esetben nem a fegyverkészítő iparág üzése a kérdéses, hanem az, hogy ez mikorra tehető az adott személy életében. A személynév és a foglalkozás közti különbségre a brassói szücs céh 1424–1506 közötti időszak mestereinek neve több példát is szolgáltat, ugyanis soraikban előfordult több Schwertffer és egy Bogner nevű egyén is.<sup>15</sup> Hasonlóképp a brassói szabócéh mesterei között olvasható 1543-ban egy bizonyos Schteffen Arembrester is.<sup>16</sup>

Ezek az esetek felhívják a figyelmet arra, hogy a XV–XVI. században nem minden esetben lehet a személynevek alapján termelő iparosokra következtetni. Ahol a különbség forrásadottság alapján bizonyítható, valószínűleg öröklött névre utal. Ugyanakkor a foglalkozás-helyettesítő nevek szerepe is jelentős a késő középkorban, így a városi adójegyzékekben a személyek megkülönböztetésére használt foglalkozásnevek forrásértéke is jelentős.

<sup>9</sup> *Fejérpataky – Áldásy* 1926. 72–73. o.

<sup>10</sup> A leírásban szerepel az arany (színű) íves számszeríj (*baliste auree incurvum arcum*) és a feszített húr leírása (*altero nervum baliste*). A címerábrázolásra két számszeríjat is festettek. Mátyás szebeni városi bíró, majd városi kamarás, 1530-tól a város polgármestere volt. *Áldásy* 1916. 97. o.

<sup>11</sup> *Bertényi* 1998. 110–111. o.

<sup>12</sup> *Áldásy* 1916. 97. o.

<sup>13</sup> Kubinyi András a XV. század végi német eredetű budai bírák esetében hoz példát az öröklődő családnevekre. *Kubinyi* 2003. 109. o. Azt is megjegyzi, hogy az a tény, hogy a városbírák között akad olyan is, akinek családneve a kovácsmesterségre utal, valószínűtlen, hogy a személy egyúttal ténylegesen iparos mesterséget űzött volna. *Kubinyi* 2003. 111. o.

<sup>14</sup> *Kerekes* 1913. 34. o.

<sup>15</sup> *Nussbächer – Marin* 1999. 28–29. o.

<sup>16</sup> *Nussbächer – Marin* 1999. 87. o.



*Számszerj-készítő ábrázolása*  
*Jost Amman „Panoplia omnium illiberalium mechanicarum” című könyvéből (1568)<sup>17</sup>*

<sup>17</sup> Forrás: Egyesült Királyság, London, British Museum, Lt. sz.: 1904,0206.103.86.



*Ijgyártók és számszeríjkészítők a késő középkori Nagyszébenben*

A késő középkori Nagyszébenben jelentős mértékű és differenciálódott fegyveripar volt. A városi számadáskönyv feljegyzései alapján lehetőség nyílik arra, hogy képet alkothassunk azokról, akik a fentebb említett inventáriumokban szereplő fegyvereket készíthették. Ebben az időszakban a jelentős kézműiparral, bányászattal, vagy kereskedelemmel rendelkező városokban a foglalkozás-, vagy tisztségnevi eredetű névelemek alkották a többséget.<sup>18</sup> Ugyanakkor nehézséget jelent az eltérő formában megjelenő, de azonos jelentésű névalakok mögötti személyek azonosítása, ha ezek időben közel állnak egymáshoz.

A nagyszébeni fegyverkészítő iparágak már a XIV. század végére akkora gazdasági súlyt képviseltek, hogy önálló, egy-egy portékára szakosodott céhként működhetek. Ezt tükrözi az 1376-os céhszabályozás is, amelyben az íjkészítők céhe is szerepel. A városi számadáskönyv feljegyzéseinek tanulsága szerint ez a szakma a következő században is virágozhatott, ugyanis számos különböző íjkészítő mester neve maradt fenn ebből az időszakból. A XV. század közepéről Hans Bogner neve ismert,<sup>19</sup> akinek tevékenysége a század hetvenes évein keresztül egészen 1489-ig nyomon követhető.<sup>20</sup> 1468-ból Cristel Bogner neve maradt fenn, aki 80 dénárt adott a város egy kapujának védelmére.<sup>21</sup> Az 1470-es évekből több másik íjkészítő neve került lejegyzésre. Lassel Bogener neve 1478–1480 között négy alkalommal jelenik meg,<sup>22</sup> Lucas Bogeneré pedig az 1478–1481 közti időszakban, hat esetben.<sup>23</sup> A forrásokban szintén a század második felében felbukkanó Niclos Bogner kapcsán nem minden esetben derül ki, hogy ezen a néven pontosan hány személy különíthető el, ugyanis a Bogner/Bogener névvariáns egyaránt előfordul.<sup>24</sup> A helyzetet nehezíti, hogy 1479-ben a források Niclos Bogner mellett említik Jung Niclos Bognert is.<sup>25</sup> Nehéz azonosítani, hogy a későbbiekben melyik személyről van szó.<sup>26</sup> Így az sem világos, hogy a század végén a számadáskönyvekben megjelenő Niclos Bogneren melyik személy özvegye volt.<sup>27</sup> Azonban kiváló példa személynév és a mesterség közti kapcsolatra

<sup>18</sup> A városban az iparos mesterséget jelentő személynevek aránya 55,08%. *Draskóczy* 1990. 119. o. Érdeemes hozzátenni, hogy más adottságokkal és más etnikai összetétellel rendelkező szabad királyi városok esetén eltérő példákkal találkozunk a foglalkozásnevek arányát illetően. Ez a XV. századi Szeged esetén 35,1%, valamint Brassóban 1489-ben 38,9%, Besztercén 1505-ben 29,4% volt. *Kubinyi* 2003. 103. o.; *Draskóczy* 1990. 120. o.; *Pascu* 1986. 186–187. o.

<sup>19</sup> Rechnungen, 34. o.

<sup>20</sup> Neve előfordul még Hannis Bogener, Hannis Bogner és Hanis Bogner formában is. Említéseinek ideje: 1478, 1479 (kétszer), 1480 (háromszor), 1489. Rechnungen, 39., 43., 54., 56., 59., 79., 95., 128. o.

<sup>21</sup> Rechnungen, 25. o.

<sup>22</sup> Rechnungen, 53., 69., 72., 81. o.

<sup>23</sup> Rechnungen, 56., 68., 89., 90., 94., 97. o.

<sup>24</sup> 1479-ben, 1480-ban négy alkalommal, 1481-ben, 1490-ben, majd a XVI. század elején 1506-ba, 1570-ben, az 1511–1515 közötti adóösszeírásokban kétszer, majd 1515-ben ugyancsak két alkalommal. Rechnungen, 49., 50–51., 78., 83., 84., 88., 92., 562–563., 571. o.

<sup>25</sup> „Jung Niclos Bogner czw Niclos Bogener dedit asp. 2.” Rechnungen, 50. o. A brassói és szebeni számadáskönyvekben gyakran találkozunk az aranyforintnál kisebb értékű török eredetű ezüstpénzzel, az oszporával (*asper*). Egy asper = 2 dénár. 1524-ben 50 oszpora tett ki egy 100 (régii) dénáros aranyforintot. *Kubinyi* 1958. 20–24. o.

<sup>26</sup> Elképzelhető rokoni kapcsolat is köztük.

<sup>27</sup> Mindenesetre a Rechnungen mutatója megkülönbözteti a fentebb említett Niclos Bognertől. Neve adóügylek kapcsán 1484. december 26-án és 1500 táján kerül említésre. Rechnungen, 105., 261. o.

az 1515-ös év adólajstroma, ahol arról értesülünk, hogy Nicolaus Bogner négy íjat adott fizetségként.<sup>28</sup> Valószínűleg az ő neve szerepel 1507-ben is,<sup>29</sup> illetve feltételezhetően 1509-ben Nicolaus Arcuparius formában lejegyezve.<sup>30</sup> Az 1500-as évek legelejéről más íjkészítők neve is ismert, mint például Stephan Bogner<sup>31</sup> és Jacob Bogner,<sup>32</sup> illetve özvegyekről is értesülünk, mint Endris Bogneren<sup>33</sup> és Hannus Bogneren.<sup>34</sup> A továbbiakban Andreas Bognert neve szerepel a város adóügyi nyilvántartásaiban 1511 és 1515 között.<sup>35</sup> A XVI. század elejéről újabb íjkészítő mesterek neve maradt fenn: 1507-ből Mathias Arcuparius szerepel két alkalommal a számadásokban.<sup>36</sup> Utolsóként Clementis Bogner szerepel a város adóügyeiről készített feljegyzéseinek soraiban, aki számára 1516. április 7-én 100 forintot fizettek a királynak tett szolgálataiért.<sup>37</sup>

A Nagyszébenben működő íjkészítőket számba véve megállapítható, hogy a XV. század közepétől az 1516-ig terjedő időszakban hozzávetőlegesen legalább tíz kézműves munkálkodhatott a kézi íjak előállítására szakosodva.<sup>38</sup> Ez a szám összevethető a Brassó városban működő íjgyártók számával: ott a 1475 és 1500 között az adójegyzékekben 22 Bogner nevű személyt jegyeztek le.<sup>39</sup>

A szász városban a mesterség még a XVI. század derekán is jelen volt, ugyanis 1545. január 30-án az íjkészítő-, a nyílkészítő-,<sup>40</sup> a fésűs-, valamint a pajzskészítő céhek szabályzatát foglalták írásba. Ez a forrás azonban más figyelemre méltó jelentőséggel is bír: az íjgyártó céhre vonatkozó 5. artikulusban szabályozzák szaru (tülök) beszerzését a céh számára.<sup>41</sup> Ez a kompozit, merevszarvú reflexíjak számára elengedhetetlen komponens bizonyítja, hogy a XVI. század derekán ilyen technológiával még készítettek íjakat a Magyar Királyság területén.<sup>42</sup> A mesterség helyi üzésére való utolsó utalás a kézműves céhek tornyaiban tárolt fegyverek 1575. évből származó összeírásában található. Eszerint ekkor a

<sup>28</sup> „Nicolaus Bogner dedit 4 arcus, flor.” Rechnungen, 560. o. Sajnos a feljegyzés nem teljes, mert a négy íj értékét nem rögzítették.

<sup>29</sup> Rechnungen, 550–551. o.

<sup>30</sup> Rechnungen, 559. o.

<sup>31</sup> Rechnungen, 268. o.

<sup>32</sup> Nevét 1500 körül, 1506-ban és 1507. június 7-én említik. Rechnungen, 263., 549., 560. o.

<sup>33</sup> Rechnungen, 268. o.

<sup>34</sup> Hannus Bognerent három alkalommal, 1500 körül, illetve az 1511–1515 közötti évekre vonatkozó városi feljegyzésekben említik. Rechnungen, 264., 575., 588. o.

<sup>35</sup> Áthúzva szerepel. Rechnungen, 573. o.

<sup>36</sup> Rechnungen, 550–551. o.

<sup>37</sup> „Ex parte expensarum domini Clementis Bogner ad regiam maiestatem factarum. flor. 100. den. 0.” Rechnungen, 584. o.

<sup>38</sup> Ezzel szemben tanulmányának harmadik fejezetében Ioan Marian Țiplic összesen kilenc íjkészítőt vesz csak számba. Ennek oka, hogy az említett szerző csak a „Bogner” nevű személyeket gyűjtötte össze, azonban a latin névalakkal bíró íjkészítő elkerülte a figyelmét Țiplic 2001. 49. o.

<sup>39</sup> Philippi 1986. 173. o.

<sup>40</sup> A forrásban szereplő „Czeyschnytzer”, azaz Zehschnetler a nyilvessző készítő mesterség sajátos szász-német terminusa. Keintzel-Schön 1976. 104–105., 115. o. A forráskiadásban azonban szerintünk tévesen azonosítják a Schwertfeger (kardkövacs) szakmával. Vlaicu, et alii. 2003. 354–356. o.

<sup>41</sup> Rechnungen, 355. o. Sem az 1545. évi, sem 1575. esztendőre vonatkozó források tanulságairól nem tesz említést a nagyszébeni fegyverkészítést tárgyaló román szakirodalom.

<sup>42</sup> Az íjgyártók céhe a fésűsökkel közös alapanyagból (is) dolgozott. A fésűsök céhe is szabályozta a szaru beszerzését (6. artikulus). Uo. Szintén kompozit íjak készítéséről tanúskodik a brassói íjgyártó céh 1505-ben kelt szabályzata is (5. artikulus). Kovách – Binder 1981 71–75. o. A német nyelvű céhszabályzatot 1527-ben megerősítették és átírták. Nussbacher 1968. 94–96. o.

nyílkészők és a fésűsök közösen láttak el védelmi funkciókat.<sup>43</sup> A két szakma együttes említése korántsem meglepő, hiszen erre korábban is volt példa, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a nyílvesző készítő mesterséghez továbbra is társult íjgyártó (esetleg számszeríjkészítő) szakma Nagyszébenben. Azonban XVI. század folyamán az íjkészítés lassan háttérbe szorult a számszeríjak és a tüzfegyverek mögött, amelyek jobban megfeleltek az új haditechnikai kihívásoknak.<sup>44</sup>

A helyi számszeríjkészítőket a XV. század utolsó harmadától említik a források. 1478-ban három személyről értesítenek a városi számadások: Hannis Armbrwsterről,<sup>45</sup> valamint Wolfgang Armbrosterről<sup>46</sup> és Jorg Armbrosterről.<sup>47</sup> Előbbi két személy tevékenysége között kapcsolat is mutatkozik.<sup>48</sup> Wolfgang Armbruster és Jorg Armbruster neve szerepel az 1480. év adóösszeírásaiban.<sup>49</sup> Egy bizonyos Hannis Arembroster 1479-től 1485-ig tűnik fel a számadáskönyvekben, hét alkalommal.<sup>50</sup> Elképzelhető, hogy ez a névalak a nem sokkal korábban említett Hannis Armbrwstert fedi. Michel Arümprustert először 1490 körül jegyezték fel egy adójegyzékben,<sup>51</sup> majd 1500 körül említik.<sup>52</sup> A nagyszébeni városi iratok ekörül tesznek említést először Mathias Arumprusterről is.<sup>53</sup> Ez alapján, öt különböző személy különíthető el, akik a X–XVI. század fordulóján gyakorolták ezt a mesterséget.<sup>54</sup> Természetesen a termelő munkában valószínűleg jóval többen vehettek részt, ugyanis a polgárjoggal rendelkező, adózó mesterek mellett legények és segédek is dolgoztak. A XVI. század folyamán a tüzfegyverek átvették a korábban használt, hagyó-

<sup>43</sup> Nussbacher 1968. 448. o.

<sup>44</sup> A kézi íj továbbra is fennmaradt. Bár használata leszűkül, de mint gyújtogatásra szánt eszköz a későbbiekben is használatos volt. Nagyszében kapcsán gyűjtőnyilakat feltételez Fabricius Károly a Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem által 1597. március 1-jén és 23-án rendelt alapanyagok kapcsán. Fabricius 1979. 63. o.

<sup>45</sup> Rechnungen, 55. o.

<sup>46</sup> Rechnungen, 51. o.

<sup>47</sup> Rechnungen, 44. o.

<sup>48</sup> A töredékes feljegyzésekben ez áll: „Wolfgang Ambruster czw Hannis Armbruster (dedit) 0. asp.” és „Wolfgang Ambruster czw Hannis Armbruster”. Rechnungen, 51., 74. o.

<sup>49</sup> Rechnungen, 72., 74. o.

<sup>50</sup> 1484. december 24-én Hanns Arempuster formában. Rechnungen, 51., 73., 74., 102., 105., 108., 114. o.

<sup>51</sup> Michel Arunpruster dedit 28 den. Rechnungen, 129. o.

<sup>52</sup> Rechnungen, 260., 263. o.

<sup>53</sup> Rechnungen, 260., 270., 588–589. o. Szintén adóügyekben ekkor találkozunk vele, mint „Duodecimale domini Mathiae Arümpruster”. Rechnungen, 586. o.

<sup>54</sup> Kalmár János középkori számszeríjokról szóló tanulmányában és a Régi magyar fegyverek című könyvében röviden ismerteti a XV–XVI. század fordulóján élő nagyszébeni számszeríjkészítő mesterek nevét, amiket magyarosított alakban ad meg: „Armbruster János, Mihály, György, Mátyás, Farkas.” Az említett keresztnév forrásbeli megfelelői: Hannis, Jorg, Michel, Mathias, Wolfgang. Mivel a rendelkezésre álló feljegyzésekből nem nyílik lehetőség az említett személyek etnikai hovatartozásának meghatározására talán nem célszerű lefordítani a neveket. Kalmár valószínűleg ebben az esetben is a német nyelvű szakirodalomból dolgozott: Kalmár 1964. 104. o.; Kalmár 1971. 139. o. Tanulmányában Bordi Zsigmond Loránd hat készítővel számol, ugyanis a kézműves mesterek közé számolja a korábban említett Michael Armbruster szébeni polgármester testvérét, Michael Armbrustert is. Bordi 2006. 95. o. Matthias Armbruster szintén a város előkelői közé tartozott, úgyszintén Nagyszében polgármestere volt, illetve az aranyváltó kamara ispánja is („...magistro civium civitatis nostre Cibiniensis ac comiti camere cementi nostri Cibiniensis moderno et futuro...”) Jakó 1990. II. k. 415. o. (3935. sz.) További említései azonos minőségekben: Jakó 1990. II. k. 424. o. (3966. sz.), 500. o. (4245. sz.), 502. o. (4251. sz.). Valószínűleg – néhai testvérehez hasonlóan – sem társadalmi rangjához mérten, sem hivatali elfoglaltságai miatt Matthias Armbruster sem végzett kézműipari tevékenységet.

mányos távolra ható fegyverek szerepét, így a városban működő számszeríjkészítő iparág tevékenysége fokozatosan a vadászfegyverek készítésére szűkült.<sup>55</sup>

Végezetül említésre méltó, hogy a Nagyszében vonzáskörzetében lévő falvakra vonatkozó forrásokban is találhatóak íjkészítő mesterségre utaló nevű személyek: Nagyselykről egy bizonyos Velten Pogner neve maradt fenn, Guraróról pedig Michel Bogneré,<sup>56</sup> de párhuzamot jelenthet a Brassó város melletti Keresztényfalván tevékenykedő „Petrus Arcusinus, Bogner” is.<sup>57</sup>

### Nyílkészítők

További fontos adalék Nagyszében késő középkori fegyveriparának sokszínűségére, hogy a kézi íjakhoz és a számszeríjakhoz szükséges lövedékek előállítására és az ezekhez a fegyverekhez tartozó kellék készítésére is külön iparosok szakosodtak. Így a városban kézi íj- és számszeríjhoz tartozó nyílvesző-készítők is kimutathatók. A tárgyalt időszakban az erdélyi szász nyelvben külön fogalom volt használatos az íjkészítő mesterség megjelölésére (*Zehnschnetzler*, *Czenschniczler*, *Czechsniczler*),<sup>58</sup> e névalakok mellett a szebeni adójegyzékekben egyéb hasonló variánsok is előfordulnak (*Czensniczher*, *Czenschniczler*, *Schenschniczler* stb.)<sup>59</sup> A késő középkorból maradt kútfőkben legkorábban a XV. század második felében tesznek említést egy bizonyos nyílkészítő özvegyéről,<sup>60</sup> illetve Paul Czensnyczerről,<sup>61</sup> valamint egy szintén meg nem nevezett Czensnyczerről.<sup>62</sup> Az utóbbi két feljegyzés talán összekapcsolható, mivel az azonos forrástörredékben szereplő megjelölések nem messze követik egymást. A forrásban található mesterségre történő utalás és a név kapcsolata (*Der Czensnyczler*, azaz a 'nyílkészítő') más hasonló példákkal együtt arra enged következtetni, hogy ekkor még az iparos szakmák jelentős mértékben név-helyettesítő funkcióval bírtak. Kronológiai sorrendben folytatva Petter/Pitter nyílkészítő nevét rögzítették a szebeni adólajstromokban és kapuőrségi adóiratokban 1478–79-ben,<sup>63</sup> majd Kelleman/Kelmanét 1478–1485 között.<sup>64</sup> Előbbi élete végpontjának meghatározásban támpontot jelenthet, hogy az 1485–86. évi kapuőrségi adóban már az özvegyéről emlékeznek meg.<sup>65</sup> Vrban/Urbanus nyílkészítőt először az 1480. január 21-re vonatkozó kapuőrségi adófeljegyzések tartalmazzák, ezt követően az 1485–86-os városőrségi

<sup>55</sup> Temesváry Ferenc szerint a számszeríj hazánkban vadászfegyverként terjedt el, majd ebből vált hadieszközzé. *Temesváry* 1992. 15. o. Temesváry elméletének bizonyítása további kutatást igényel, ugyanis elképzelhető, hogy a folyamat fordítva zajlott le. A XV. századtól számos emlék ismert, ami a számszeríjak vadászati alkalmazását támasztja alá. *Zolnay* 1971. 44–52. o. A tárgyi anyag tekintetében jelentős számban maradtak meg a kora újkortól a vadász számszeríjak, használatuk egészen a XIX. századig divott.

<sup>56</sup> *Keintzel-Schön* 1976. 105. o.

<sup>57</sup> *Klein* 1943. 106. o. Bordi Zsigmond Loránd is említ két másik példát az erdélyi falusi íjkészítés emlékei közül, valamint az alábbi következtetést teszi dél-kelet Erdélyre vonatkozóan: „...nem zárható ki, hogy egyes falvakban vagy akár minden faluban dolgozott egy-egy íjkészítő mester”. *Bordi* 2006. 92. o.

<sup>58</sup> *Keintzel-Schön* 1976. 105. o.

<sup>59</sup> Ezeket a névalakokat a forráskiadvány mutatója is azonos értelmüként kezeli. *Rechnungen*, 605. o.

<sup>60</sup> *Dy Czensnytczeren*. *Rechnungen*, 28. o.

<sup>61</sup> *Rechnungen*, 36. o.

<sup>62</sup> *Rechnungen*, 34. o.

<sup>63</sup> *Rechnungen*, 41., 68., 80. o. (két alkalommal), 113. o. Az utolsó említést kivételével a többi nem tartalmazza a forráskiadvány mutatója.

<sup>64</sup> *Rechnungen*, 42., 69., 119. o.

<sup>65</sup> Petter Czenschniczlerin den 13. *Rechnungen*, 113. o.



dokumentum, majd szebeni adójegyzékek 1490-ben, 1500-ban és 1515-ben.<sup>66</sup> A név szerint ismert iparosok közül végsőként Sigmoid/Sigmünd/Singmundt nyílkészítőt említik a városvédelemmel és adózással kapcsolatos források 1485–1500 között.<sup>67</sup> Egy 1494. február 28-án született feljegyzésben egy bizonyos nyílkészítőről (*teliparius*) értesülünk,<sup>68</sup> öt évvel később pedig, 1501. január 24-én Clemens számszerijhoz tartozó nyilvesszők készítésére specializált kézműves (*Bolczmacher*) nevét örítették meg a városi számadások.<sup>69</sup> Mivel a források szerint Clemens bolczmachert a városvezetés nyilvesszők készítésével bízta meg (*pro faciendis telis*), valószínűsíthető, hogy személye megegyezik a korábban név nélkül, de azonos szóval említett *teliparius*sszal. Az 1497-es számadásokban *magister Clemens pheilschiscerként* jelenik meg, aki nyilvesszők készítéséért (*ad labores sagittarum ballistarum*) egy forint 50 dénárt kapott, majd a következő hónapokban az év végéig összesen 7 forintot.<sup>70</sup>

Ezeknek a forrástörödékeknek a sorába illeszthető egy XIV. század második feléből való számlarészlet is, amely két darab számszerij tegez készítéséről tájékoztat.<sup>71</sup> Bár biztosan nem állítható, hogy a településen tegezkészítő is dolgozott ekkor, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a helyi börművességgel foglalkozó céhek, a tímárok (*cerdones*), az irhakészítők (*alutarii*),<sup>72</sup> vagy a kisebb bőrtárgyak készítésére szakosodott erszénykészítők (*bursatores*) teljesíteni tudták a tegezekre vonatkozó piaci igényeket. A személynév alapján feltételezett nyílkészítő iparosokon túl, e mesterséghez kötődő céhes emlékek is maradtak a XVI. század idejéből. Egy 1545. január 30-án kelt dokumentum szerint a nyílkészítő (*Der Czeynschnytzer Czech*) közösen az íjkészítő-, fésűs és pajzskészítő céhekkel a város által ratifikált statútumokat bocsájtott ki.<sup>73</sup> A nyílkészítő céh részt vett Nagyszében városvédelmi feladataiban is, ugyanis egy a XVI. század második feléből való fegyverleltár szerint egy torony őrzését végezték közösen az említett fésűs és pajzskészítő céhekkel.<sup>74</sup> Hasonló módon tartalmazza a nyílkészítőket az 1575-ben kelt inventárium is, azonban a tornyuk őrzését ekkor már ketten végezték csak a fésűs céhvel.<sup>75</sup> Ez egyúttal a mesterség jelenlétének utolsó forrása is a városban.

<sup>66</sup> Rechnungen, 93., 113., 130., 262., 581. o. Az elsőt nem tartalmazza a forráskiadás mutatója, ugyanakkor felhívja a figyelmet egy 1510–1515 között adólajstromra, ahol egy Vrbanus Censchnÿr néven megadott személy szerepel. Mivel ezekben az években Vrban/Urbanus Czensnytzer szerepel a városi adójegyzékekben, elképzelhető, hogy ez a névalak is a nyílkészítőt fedi.

<sup>67</sup> Rechnungen, 113., 119., 130., 262., 269. o.

<sup>68</sup> „Item telipario pro subsidio ex comissione dominorum civium dedit dominus magister civium. flor. 2.” Rechnungen, 177. o.

<sup>69</sup> „Clemens bolczmacher perceptit a domino villico pro faciendis telis ad necessitate et solvit. flor.1. den.0.” Rechnungen, 345. o. Nevét egy mondat erejéig Kalmár János is idézi Julius Bielz művére hivatkozva, mint „Kelemen számszerijhoz való nyílkészítő”-t. Kalmár 1971. 139. o.

<sup>70</sup> Rechnungen, 252. o.

<sup>71</sup> „Item duo pharetra ad ballistas emerunt pro uno flor. 1.” Rechnungen, 1. o.

<sup>72</sup> A késő középkorban gyakran állati szőrmével borították a számszerijak nyilvesszőit tartalmazó kisméretű tegezeket. Talán ennek a divatnak is a számszerij vadászathoz való kötődéséhez van szerepe.

<sup>73</sup> Vlaicu, et alii 2003. 354–255. o.

<sup>74</sup> Reissenberger 1899. 370. o.

<sup>75</sup> Reissenberger 1899. 372. o.

*Ágyúöntők és puskaművesek*

A késő középkori nagyszebeni fegyveriparban kiemelt szerepet foglalt el a tűzfegyverek előállítására, ami a színes forrásadottságok nyomán kiemelkedő szerepről és mértékről tesz tanúbizonyságot a hazai fegyvergyártás vonatkozásában. A kézi tűzfegyverek helyi előállításának legkorábbi bizonyítéka egy XIV. század második feléből való számadásból maradt fenn, mely szerint a város alkalmazott egy tűzfegyverek előállításával foglalkozó személyt (*Büchseynmayster*).<sup>76</sup> Benkő Elek az erdélyi középkori harangokról és keresztelőmedencékről írt munkájában a szebeni bronz ágyúöntés kapcsán megjegyzi, hogy az utóbbi, korainak számító adatot nagy fenntartással tartja elfogadhatónak.<sup>77</sup> Benkő felvetése indokolt, mivel művében a *Büchseynmayster* fogalmat bronz ágyúöntőként értelmezi. Ez a gondolat vezet el a tűzfegyverekkel foglalkozó nagyszebeni személyek azonosításának egyik legfontosabb kérdéséhez: a városra vonatkozó – esetenként kevés információval szolgáló – forrásokban több módon is interpretálhatók a lejegyzett fogalmak, ugyanis számos esetben egyaránt takarhatnak ipari- és/vagy katonai funkcióval bíró személyt.<sup>78</sup> További nehézséget jelent, hogy a tárgyalt személy szakképzett iparosként való azonosítása esetén, a mesterségen belül milyen portékák készítésére szakosodott kézművesként írható le. Ez a fentebb említett XIV. század második feléből való számadásban két alkalommal szereplő *Büchseynmayster* kapcsán azt jelenti, hogy egyaránt azonosítható bronz ágyúöntőként, amely valóban szokatlannak tűnik ebben az időben, ugyanakkor jelenthet puskaművest is. A kovácsoltvasból készült tűzcsövek ebben az időszakban már számottevő teret hódítottak az európai hadviselésben, így utóbbi értelmezés tűnik valószínűbbnek. Mindazonáltal a XV. századra már kimutatható, hogy a településen bronzból öntött ágyúkat készítettek. Benkő Elek az adójegyzékekben a XV. század közepétől 1479-ig megjelenő Caspar Buxenmeyster/ Buxenmeystert a tóbiásfalvi templom harangját készítő azonos keresztnevű mesternek feleltette meg.<sup>79</sup> Ugyancsak a két mesterség kapcsolására utal az 1496-ban készült százalmi harang, melyen címerpajzsba foglalt ágyú látható.<sup>80</sup> A bronzból való ágyúöntés folyamatáról és egyes szükségleteiről egy 1501-ben kelt feljegyzés ad részletesebb tájékoztatást, amely szerint a nagydisznódi kapu közelében 5 mozsárágyút készítettek.<sup>81</sup> Valószínűleg ezen a területen több olvasztókemence is állt, mivel ugyanezen a helyszínen körülbelül két hónappal korábban is kohókat (*fornaces*) építettek mozsárágyúk készítése céljából.<sup>82</sup> A nemesfémöntő mesterség és a helyi hadiipar szoros kapcsolatra utal az is, hogy egy bizonyos *Rothgiesser* (részöntő) 1505-ben az ágyúkészítő mestereknél teljesített szolgálatot.<sup>83</sup> Ez a személy valószínűleg Symon mes-

<sup>76</sup> Rechnungen, 2. o.

<sup>77</sup> Benkő 2002. 126. o. Ţiplic Stefan Pascu művéből átveszi az 1370-es évek körüli datálást. Ţiplic 2009. 78. o. Ştefan Pascu Sigeriusra hivatkozik: Pascu 1954. 70. o. Emil Sigerius 1370-re tette a tűzmester említését. Sigerius 1930. 2. o. Iványi Béla a forrás keletkezését 1390 körülre helyezi. Iványi 1926. 19. o.

<sup>78</sup> Iványi Béla a Büchsenmeister, a bombardarius és a pixidiarius, magister pixidum (stb.) fogalmakat tűzérként értelmezi. Iványi 1926. 140. o.

<sup>79</sup> Benkő 2002. 128. o.

<sup>80</sup> Uo.

<sup>81</sup> Rechnungen, 354. o.

<sup>82</sup> 1501. július 19. Rechnungen, 349. o. 1497-ben szintén több kohó létesítését jegyezték le, ugyanakkor ezen felhasználási célja ismeretlen.

<sup>83</sup> „Rottgiesser sive cuprifusori, qui loco bombardarii servatur...” Rechnungen, 450. o.

ter volt, aki a XV–XVI. század fordulóján éves díjért több alkalommal is a város szolgálatában dolgozott,<sup>84</sup> illetve akinek fizetését egyes esetekben a *pixidariusok* között tartották számon.<sup>85</sup> Nem kizárt, hogy ugyanezen mester szerepel a forrásokban 1507-ben is, megint csak a *bombardariusok* mellett.<sup>86</sup>

A szász városban tűzfegyverekkel foglalkozó mestereket számos eltérő fogalommal nevezték a középkor végi forrásokban, melyek alapján nem tűnik egyértelműnek feladatköreik meghatározása: *Pixenmester/Puxenmester/Buxemejster*, *pixidarius*, *bombardarius*. Az előbbi fogalom eltérő módon leírt formái egyaránt jelölhetnek puskaműveseket, ágyúöntőket, vagy tűzmestereket. Ezzel szemben a város által fizetett *pixidariusok*at puskásként, esetleg lövészként is lehet értelmezni.<sup>87</sup> A kérdés lehetséges tisztázására az adójegyzékek sorai között kínálkozik válasz. A már más vonatkozásban ismertetett Caspar Buxenmeyster öt alkalommal szerepel a XV. századi adójegyzékekben, lényegében azonos alakban, míg egy esetben Caspar Bixidariusként jegyezték le.<sup>88</sup> Mivel a Bixidariusként történő megnevezés a XV. század második feléből szárazik, a többit pedig az 1478–79-es adójegyzék őrizte meg, valószínűsíthető, hogy egy személyről van szó, így a két fogalom azonos jelentésűnek tekinthető Nagyszeben késő középkori számadásainak vonatkozásában. Ezen kívül a *pixidarius* mesterek fegyverkészítő tevékenységére utal, hogy a mozsárágyúk öntését is ők végezték: „Item magistris pixidariis, ut fecerunt merszer proprie prope portam Heltensem in numero 5 eodem tempore.” A *pixidarius* és *bombardarius* megjelölések rokonértelmű használatára is található példa. Az 1481-ben a IV. Sixtus pápa által indított törökellenes hadjáratához csatlakozó Johannes Straws részére búcsúlevelet állított ki a szebeni káptalan dékánja és a nagyszebeni plébános, melyben a helyi iparos mester *pixidarius*-, avagy *bombardarius*ként szerepelt.<sup>89</sup> Az alábbi forrásszemelvények tükrében tehát a *Buxemejster*, a *pixidarius* és a *bombardarius* szavak azonos értelmű kifejezésként kezelhetők.

Ahogy a tűzfegyverekkel foglalkozó személyek elnevezései, úgy funkcióik is változatosságot mutatnak. A fentebb tárgyalt fegyvergyártó funkción belül készíthettek tehát akár kovácsoltvas, akár öntött bronz tűzfegyvereket (ágyúkat és szakállas puskákat), de a kútfők között akad olyan személy is, aki lőpor előállítását (is) végezte. 1497. április 11-én Bernard tűzmester 8 forint fizetséget kapott puskapor előállításáért.<sup>90</sup>

A fogalmak és funkciók tisztázásával, valamint a számadásokban fennmaradt személynevek segítségével lehetőség nyílik a nagyszebeni tűzfegyver-készítők számbavételére. A XV. század második felében Caspar Bixidarius tűnik fel,<sup>91</sup> akit több alka-

<sup>84</sup> Rechnungen, 228. o., valamint gyaníthatóan azonos személyt jelöl: 178–179., 199. o.

<sup>85</sup> Rechnungen, 258. o. Emellett egy azonos személyeket tartalmazó forrás tartalmaz egy az ágyúöntők – ez esetben kézművesként (mechanici) – között egy magister cupricursort (rézöntő), akinek nevének helyét kihagyták a feljegyzésekben. Rechnungen, 546. o.

<sup>86</sup> „Cuprifusori, qui loco bombardarii servatur, pro suo deputatio salario annuali solvit dominus magister. flor. 12. den. 0.” Rechnungen, 489. o.

<sup>87</sup> Simon Zsolt a legközelebbi fordítás szerinti, semleges értelmű, „puskás” kifejezést használja. *Simon* 2017. 2. o.

<sup>88</sup> Rechnungen, 35., 43., 44., 55., 72. o.

<sup>89</sup> „...Johannes Straws dictus pixidarius seu bombardus Cibiniensis...” Ukb. Vol. VII. 1991. 263. o. (Nr. 4396.)

<sup>90</sup> Item magistro Bernhardo pixidario ex parte pulveris bambardorum, quos idem magister confecit, dedit dominus magister civium. flor. 8. Rechnungen, 253. o.

<sup>91</sup> Rechnungen, 35. o.

lommal is említene az 1478–79-es adójegyzékben,<sup>92</sup> végül 1497-ben félévi szolgálatáért 20 forintot fizetett neki a város.<sup>93</sup> 1468-ban két tűzfegyverekkel foglalkozó személyről maradt fenn adat: Erasmus *pixidarius*nak összesítve 16 forint javadalmazást ítéltek meg, Valentinus *pixidarius*nak pedig egybevéve 14,5 forintot.<sup>94</sup> Lenarth Buxenmeystert úgyszintén az 1478–79-es adójegyzék tartalmazza.<sup>95</sup> Személye feltételezhetően megfeleltethető a számadásokban nem sokkal később leírt Leonardus *bombardarius*szal,<sup>96</sup> akinek éves bére 1507-ben és 1509-ben 40-40 forintot forint volt,<sup>97</sup> ugyanakkor 1508-ban 4 forint fizetséget kapott.<sup>98</sup> Az eltérés oka, hogy az utóbbi évben a kézi (puskás) lövéseket (*pixidariorum manualium*)<sup>99</sup> sorban tartalmazó lista végén említik, elképzelhető, hogy ez a kisebb összegű megbízás hozzájuk kötődött, mint például a kiképzésük, vagy fegyvereik karbantartása. Azonban Leonardus *bombardarius* nem kezelhető lövészként, hisz fizetése is eltérő a többiekétől, ugyanis azok 3 forintot kaptak hónaponként (*computando per flor 3 ad mensem*).<sup>100</sup> Továbbhaladva a tűzfegyver-készítők sorában Merten Buxemeyster nevét az 1480. augusztus 13-án kelt kapuórségi adóösszeírás foglalja magába. Hanns Puxenmester úgyszintén egy alkalommal kerül említésre, 1494-ben.<sup>101</sup> Michael mester, akit *puxenmesternek*, *pixidarius*nak és magister Michael *bombardarius*nak egyaránt neveznek, 1492–1509 között került említésre a város okirataiban,<sup>102</sup> éves bére 1495-ben 10 forint volt, a következő évben 8 forint, 1509-ben pedig Leonardus *bombardarius*hoz hasonlóan 40 forint volt.<sup>103</sup> A mesterségre vonatkozó három kifejezés használata Michael esetén ugyancsak ezeknek a fogalmaknak a rokonértelműségét támasztja alá. A lőpor-előállítás kapcsán már tárgyalt Bernardus/Bernhardus 1494–1501 között maradtak fenn emlékek. Benkő Elek a mesterek fizetése kapcsán hierarchiát állapított meg, mely szerint az ágyúöntők éves zsoldja (8-50 forint), szakmájuk presztízsét mutatta a név nélkül említett rézöntőéhez (*Rottgiesser*) képest (12 forint).<sup>104</sup> A rendelkezésre álló források szűk számát tudomásul véve, az iménti képbe illeszthető Bernardus lőpor előállítására szakoso-

<sup>92</sup> Rechnungen, 43–44., 55., 72. o.

<sup>93</sup> Rechnungen, 258. o.

<sup>94</sup> Rechnungen, 19. o.

<sup>95</sup> Rechnungen, 42. o.

<sup>96</sup> Ez újabb példát jelent jelenthet a bombardarius és a buxenmeister szavak azonos értelmüként való kezelésére. Leonardus bombardarius minden bizonnyal eltérő személy volt a Benkő által ismertetett azonos nevű Nagyszébenben munkálkodó harangöntőtől, akinek kései munkái az 1430-as évekre tehetők. *Benkő* 2002. 117–118. o.

<sup>97</sup> Rechnungen, 489., 546. o.

<sup>98</sup> Rechnungen, 500–501. o.

<sup>99</sup> A lövések eltérő módon szerepelnek a forrásban, mint a tűzmesterek/ágyúöntők (*pixidarius*). Előbbiek minden esetben kéttagú nevekkkel rendelkeztek, melyben egy esetben sem jelent meg a *pixidarius*-kifejezés, ugyanakkor neveik vélhető származásukra utaltak (pl.: Brassouienis, de Themeswar, de Thorda stb.), vagy – egy a családban – korábban üzött/mesterségre utalnak (Aurifex, Sartor, Sellator stb.), vagy pedig egyéb tulajdonságot kifejező szók (Parvus, Burger stb.) Ezzel szemben a tűzfegyverek-készítőknél minden esetben a bombardarius/*pixidarius* névhelyettesítő szóként áll a vezetéknev mögött.

<sup>100</sup> Ennek megfelelően a puskás lövések zsoldja 3, 6, 9, 12 és 21 forint volt az összeírás szerint. Rechnungen, 500–501. o.

<sup>101</sup> Rechnungen, 156. o.

<sup>102</sup> Rechnungen, 134., 344. o.

<sup>103</sup> Rechnungen, 198., 227., 546. o. Michael 1497. december 24-én is kapott zsoldot, melynek összege 30 forint volt. Bár nincs feltüntetve, de az összeg alapján valószínűleg ez is éves zsold lehetett. Uo. 258. o.

<sup>104</sup> *Benkő* 2002. 127. o.

dott mester éves díja is, akinek 2, 3, 8, 10, végül 20 forintot ítél a város.<sup>105</sup> Mindazonáltal ezekből a számadatokból csak óvatos következtetések vonhatók le, ugyanis az ezekért elvégzett munka mértéke nem ismert. Ezt példázza, hogy Bernardus 1497-ben az említett – sejtethően – éves 20 forint javadalma mellett ugyanezen évben két külön alkalomkor kapott további 10-10 forintot. Hasonló tapasztalható 1495-ben Michael esetében is, aki az éves díját jelentő 10 forint mellett, még három alkalommal kapott 10-10 forintot, 2-4 hónap eltéréssel.<sup>106</sup> A szebeni számadások a XV–XVI. század fordulóján még három tűzfegyverekkel foglalkozó mesterről tesznek említést. 1494-ben Vdalricus/Vldricus 4 forintért állt szolgálatban,<sup>107</sup> majd a következő két évben 10 és 8 forint éves bért kapott.<sup>108</sup> Az 1495. esztendőre a város felfogadta a boroszlói származású (de Wradislaui) Jerominus Rýnkét 32 forintért, valamint jövőbeli éves juttatását minden esetben 25 forintban állapította meg.<sup>109</sup> Végezetül Paulus mestert jegyezték fel, aki 1507-ben 16 forintot kapott, majd két év múlva 50 forint évnvi díjat.<sup>110</sup> Utóbbi forrásrészlet külön feltünteteti magyar származását (Magister Paulus bombardarius Hungaricus), így lehetséges, hogy személye egyezik az 1494-ben név nélkül említett új magyar tűzmesterral (pixidarius novus Vungarus).<sup>111</sup> Végezetül, néhány említés maradt fenn nélküli, nem azonosítható *bombardarius*sokról is: 1496-ban két *pixidarius* (éves) bérenként 80 forintot jegyezték fel, 1505-ben pedig egy ismeretlen személy számára 32 forint 50 dénárt ítéltek.<sup>112</sup> Ezen adatok birtokában kijelenthető, hogy a XV–XVI. század fordulóján legalább tizenkét tűzfegyverekkel foglalkozó iparos dolgozott Nagyszébenben, közülük nyolcan a szász város szolgálatában is álltak.

Figyelemre méltók a nagyszzebeni tűzfegyver készítőkről szóló forrásokban megjelenő kapcsolatok. Helyi ágyúöntő mesterség emlékei nemcsak a térséghez kötődnek, hanem országos hírnévről tanúskodnak. 1463-ban Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda és székely ispán a király nevében a szebeni tanácstól „nagyobb és kisebb ágyúkat” kértett Kolozsvár alá, puszkaporral együtt.<sup>113</sup> A következő évben Mátyás király sürgeti meg a várost, hogy mihamarabb szolgáltatassanak puszkaport és tűzfegyvereket Bajomi Lőrincnek, a szebeni pénzverőház ispánjának.<sup>114</sup> Báthori István erdélyi vajda 1482-ben és 1484-ben több alkalommal intézett levelet a nagyszzebeni polgármesterhez, melyekben a király számára szállítandó ágyúk ügyében rendelkezett.<sup>115</sup> A magyar királyi udvar katonai adminisztrációja és a szebeni ágyúöntők közötti kapcsolat további példája egy 1493-ban kelt levél, melyben magister Jacob udvari ágyúöntő mester a szász város tűzészeti szakembereit úgy jellemezi, mint akik jártasok a bronzöntés művészetében és a lövészetben

<sup>105</sup> Rechnungen, 180., 198., 253., 258. o.

<sup>106</sup> Rechnungen, 198. o.

<sup>107</sup> Rechnungen, 179. o.

<sup>108</sup> Rechnungen, 198., 227. o.

<sup>109</sup> Rechnungen, 198. o.

<sup>110</sup> Rechnungen, 489., 546. o.

<sup>111</sup> Rechnungen, 179. o.

<sup>112</sup> Rechnungen, 242., 450. o.

<sup>113</sup> „... cum pixidibus et Bombardis vestris maioribus et minoribus cum pulueribus, et ceteris Ingenijs et Machinis ac armamentis, penes nos pro subsidio sub Ciuitatem Cluswar, ad feriam quartam proximam post festum Natiuitatis domini erga nos venire debeatis...” *Szabó* 1890. 80. o. (471. sz.)

<sup>114</sup> Ub. VI. 187–188. o. Nr. 3384. „... committimus et mandamus firmissime, quatenus receptis praesentibus die noctuque cum pulueribus et pixidibus festinari ac disponi facere...”

<sup>115</sup> Ub. VII. 323–324. o. (Nr. 4500.), 324–325. o. (Nr. 4505.), 367. o. (Nr. 4571.)



is,<sup>116</sup> 1491-ben II. Ulászló utasította a szász várost a tüzérségi eszközök szállítását illető részletek ügyében.<sup>117</sup> 1524-ben II. Lajos király Szebentől, a szász székektől, Brassótól és Besztercétől kért ágyúkat, fogattal és munícióval együtt.<sup>118</sup> A nagyszebeni ágyüöntők szakértelme iránti igényre a Kárpátokon túlról is akad példa. A már említett Michael mester 1494-ben Bukarestből arról tájékoztatja saját városát, hogy egy évig a havasalföldi vajda szolgálatába állt, ugyanakkor – amennyiben írásban felszólítják – kész viszatérni.<sup>119</sup> A helyi ágyüöntő ipar vonzerejét jelzi, hogy a mesterség gyakorlására idegen földről is érkeztek, mint például a boroszlói származású Rynke, illetve az 1550-es évek elején ide települő Conrad Haas, aki a városi fegyvertár adminisztrációját végezte 1552 és 1555 között.<sup>120</sup>

### *Pajzskészítő mesterek*

Bár a városban a késő középkorban a pajzskészítő mesterség is jelen volt, a XV. század idejéből mégsem maradt fenn arra utaló feljegyzés, hogy a pajzsgyártók önálló céhet alkottak volna. Szintúgy nem találkozunk pajzskészítő céhvel az 1492–93-as fegyverteltárban sem. Csupán a városi céhek emlékét őrző XVI. századi inventáriumokban és céhes iratokban található információ a testület létezéséről.<sup>121</sup> 1545-ben a város jóváhagyta a helyi nyílkesztő-, íjkészítő-, fésűs- és pajzsgyártó (*Tartschemacher Czech*) céhek szabályzatát.<sup>122</sup> Néhány évtizeddel később a pajzskészítő céh város tornyainak őrzése a helyi iparos céhek között felosztó inventáriumában is szerepel. Egy, a XVI. század második felében készült leltár szerint a pajzskészítőknél ezt a védelmi feladatot együttesen kellett ellátniuk a fésűsökkel és a nyílveszőkészítőkkel.<sup>123</sup> A helyi pajzskészítő mesterség jelenlétére vonatkozó további forrásként értelmezhetők a nagyszebeni városkönyvekben említett személynevek (Schiltmacher), melyek alapján a XV. század második felében négy iparost lehet meghatározni, ami így a kézfegyverekre szakosodott mesterségek között az egyik legkisebb számú emlékekkel rendelkező szakmaként írható le.<sup>124</sup> A városi adóügyekben és a városőrségi terhekre (*Thorhutwachen*) vonatkozó feljegyzésekben

<sup>116</sup> Ub. o. (Ub. VIII.) Nr. 5343.

<sup>117</sup> *Iványi* 1926. 138. o. Iványi egy másik forrás kapcsán hozzátesszi, hogy az uralkodó a magához rendelt tüzészköz szállítás költségeit, valamint az azt ért károkat fizette, ugyanakkor arra is hoz példát, amikor ezt II. Ulászló és Nagyszeben városa közösen vállalta. Uo. Ezek szerint a nagy értékkel bíró ágyúk továbbra is a város tulajdonát képezték.

<sup>118</sup> *Iványi* 1926. 136., 155. o.

<sup>119</sup> Ub. o. (Ub. VIII.) Nr. 5439 B.

<sup>120</sup> *Țiplic* 2009. 81. o. Conrad Haas rendkívüli újtónak számít, hiszen a XVI. század derekán rakéteknológiával is kísérletezett. Az ezeket tartalmazó kódexet 1961-ben fedezték fel a szebeni levéltárban (Varia II. 372.). Legújabb kiadása: *Todericiu* 2008.

<sup>121</sup> Julius Bielz a mesterség városbeli fontosságának alátámasztása kapcsán arról ír, hogy a pajzskészítők külön torony őrzésével voltak megbízva. *Bielz* 1933. 32. o. Bielz gondolatát ismétli Ioan Marian Țiplic is. *Țiplic* 2001. 47. o.

<sup>122</sup> *Vlaicu, et alii* 2003. 354–355. o. A statutumok nyolcadik cikkében szerint a pajzsgyártó céh más fából készült fegyvereket is készített: lándzsákat és egyéb szálfegyvereket.

<sup>123</sup> *Reissenberger* 1899. 370. o.

<sup>124</sup> Mindazonáltal a rendelkezésre álló adatok töredékesek, a pajzskészítőket magukban foglaló pontosan datált feljegyzések az 1478–1506 közötti néhány évtizedre vonatkoznak.

Mert(h)en Schiltmacher,<sup>125</sup> Niclos Schiltmacher, Paul Schiltmacher,<sup>126</sup> valamint Johannes Schiltmacher jelennek meg a XV. század közepétől a XVI. század elejéig.<sup>127</sup> Utóbbi iparost Hannus/Hannis formában is lejegyezték, ekként 1500-ban és 1506-ban is.<sup>128</sup> Azonban 1515-ben már nem élt, az ekkor kelt adólajstromban három alkalommal is az özvegye szerepelt.<sup>129</sup> Bár csak kisszámú (feltételezett) pajzsgyártó neve ismert, a nagyszébeni pajzsok iparának mértéke ennél arányaiban nagyobb mértéket mutat. A helyben készített pajzsok megjelennek a távolsági kereskedelemre vonatkozó dokumentumokban<sup>130</sup> és a helyi inventáriumokban: csekély mennyiségről (2 darab)<sup>131</sup> már az 1492-ből értesülünk, ugyanakkor 1567-ben a városi fegyverek összeírásakor már 133 darab pajzsot vettek számba<sup>132</sup> – a forrás a legkésőbbi említése a helyi pajzskészítőknél.

### *Kardkovácsok*

A fegyverkészítő iparágak közül a kardkészítők mestersége jelentős szerepet töltött be a késő középkori Nagyszébenben. A szakma első említése az 1376-os szebeni, segevári, szászsebesi, szászvárosi közös céhszabályozásban van, ahol a latin *politor*, azaz 'kardcsiszár' szóval jelölték.<sup>133</sup> A kardkovácsok eszerint ekkor már elkülönült szakmákként voltak jelen az említett városokban, a többi fémmegmunkálással foglalkozó iparág mellett (kovács, szegkovács, rézműves, kocsigyártó, övkészítő, lakatos).<sup>134</sup> A fémművészen belüli specializálódás a XV. században tovább folytatódott, a német nyelvű forrásokban új mesterségek figyelhetők meg (*Büchsenmeister*, *Messerschmitt* stb.). A fennmaradt városi adójegyzékekben számos esetben jegyezték le kardkovácsokat (Schwertfeger), azonban emlékük minden esetben személyneves formában maradt az utókorra. Elsőként a XV. század második felében Peter/Petter/Pitter és Niclos Schwertfeger nevét őrizték meg az adókönyvek,<sup>135</sup> majd a század utolsó harmadából ismert több kardkovács neve is, több ízben ugyanazon forrásból. Így ebben a viszonylag szűk, ugyanakkor jól behatárolható időszakban lehetőség nyílik megvizsgálni a település jelen mesterség szerinti keresztmetszetét. A fentebb említett Peter Schwertfeger neve az 1478–79-es adójegyzékben kétszer is olvasható,<sup>136</sup> illetve az ezekben az években kapuórságra vonatkozó adóira-

<sup>125</sup> Az 1481. április 1-jére vonatkozó adóügyi feljegyzésekben neve Merten Schyltmacher formában szerepel. Rechnungen, 94. o. Röviden Kalmár János is említést tesz a négy ismert szebeni pajzskészítőről, nevüket magyarorszáított formában adja meg. Mert(h)ent (esetleg merten helyett?) Bielz művére hivatkozva egy bizonyos Bertalan mesterről tesz említést. *Kalmár* 1971. 325. o. Kalmár ebben az esetben korábbi tárcapajzsokkal foglalkozó munkáját idézi: *Kalmár* 1950. 208. o.

<sup>126</sup> Esetenként Pawl Schiltmacher formában, például: Rechnungen, 50., 73. o.

<sup>127</sup> Rechnungen, 31., 35. o.

<sup>128</sup> Rechnungen, 270., 547. o.

<sup>129</sup> Hanis Schyltmacheryn, Dý Hans Schiltmacheren, valamint Eadem Schiltmacheren. Rechnungen, 562–563., 581. o.

<sup>130</sup> Ez kereskedelemmel foglalkozó bekezdésben került említésre.

<sup>131</sup> *Vlaicu, et alii* 2003. 201. o.

<sup>132</sup> *Reissenberger* 1899. 365. o. Külön érdekesség, hogy az 1567-es németnyelvű inventáriumban magyar fegyverelnevezések is találhatóak (paysch, zabia, kopya, darda stb.).

<sup>133</sup> *Vlaicu, et alii* 2003. 64–71. o.

<sup>134</sup> Clavicularius, ahenarius, curifca, cinctior, faber sarius.

<sup>135</sup> Rechnungen, 29., 36. o.

<sup>136</sup> Eltérő összeggel: „dedit asp. 12.”, valamint „dedit asp. 28. Rechnungen, 41., 68. o.

tokban is szerepelt.<sup>137</sup> Niclos Schwertfegerről is több említés maradt meg az 1478–79 adójegyzékben és a városőrségi adólajstromokban, egészen 1481-ig.<sup>138</sup> Egy 1485. szeptember 16-ra keltezett kapuőrségi számla tanulsága szerint Niclos Schwertfegeren 14 denárt fizetett.<sup>139</sup> Valószínűleg utóbbi személy az ekkor már néhai Niclos Schwertfeger özvegye volt, így az ő iparos tevékenységének végpontja a 1480-as évek első felére datálható. A városi adójegyzékekben 1478–1480 között két alkalommal jelenik meg egy újabb kardkovács, Franz Schwertfeger.<sup>140</sup> Az 1480–1515 közötti időintervallumban Jörg/Jörig/Jörg/Georgius Schwertfegerről hat alkalommal emlékeznek meg a nagyszebeni adólajstromok.<sup>141</sup> A XV–XVI. század fordulójáról Hannus,<sup>142</sup> valamint Antal neve maradt meg,<sup>143</sup> utolsóként pedig Jeremias Schwertfegert említik a számadásokban 1500–1515 között.<sup>144</sup> Nagy valószínűséggel a korszakban tevékenykedő szebeni kardkovácsok történetéhez csatlakozik két özvegy is. Valpurga Schwertfegerenről a XV. század második feléből származó adólajstrom rendelkezik.<sup>145</sup> Őt azonban nem lehet a korábbi személyekhez kötni, ugyanis a legkorábban megemlített kardkovácsokkal egy forrásban jelenik meg, ráadásul azok tevékenysége a továbbiakban is kimutatható, másrészt női neve alapján férfi mesteremberhez sem lehet kötni. Ugyancsak problémás egy másik özvegy azonosítása is, akit 1490-ben csupán *Dy Schwertfegerinként* említenek.<sup>146</sup> Mivel utóbbi bármely korábban ismert kardkovács özvegye lehet, így az adott időszakban kardkészítő szakmát gyakorló mesterek számbavételekor nem számolhatunk rá külön személyt. Ennek megfelelően a töredékes források alapján a XV. század második felétől 1515-ig legalább nyolc kardkovács működése feltételezhető Nagyszebenben.<sup>147</sup>

Bár a XV. század derekától kezdve számos (véltető) kardkovács ismeretes, arról mégsem maradt bizonyíték, hogy ekkor önálló céhet alkottak volna. Szintűgy nem találhatók meg a városvédelmi inventáriumokban sem 1492–93-tól egészen 1575-ig.<sup>148</sup> Utóbbi időpontban városi tornyok védelmét ellátó céheket felsoroló fegyverjegyzék azonban már tartalmazza a kardkovácsokat is (*Schwertfeger*), akik ekkor mindössze két puskával bírtak az általuk fenntartott toronyban.<sup>149</sup> A hideg vágó- és szűrőfegyverek harci alkalmazásának a kora újkorban sokáig nagy jelentősége volt – a céhről még az 1681-ben jegyzett fegyverleltár is megemlékezik.<sup>150</sup>

<sup>137</sup> Rechnungen, 87., 93–94., 114. o.

<sup>138</sup> Rechnungen, 38, 41–42., 68–69., 92., 94., 96. o.

<sup>139</sup> Rechnungen, 110. o.

<sup>140</sup> Rechnungen, 54., 80. o.

<sup>141</sup> Rechnungen, 79., 92., 127., 562–563., 582. o.

<sup>142</sup> Rechnungen, 120., 270. o.

<sup>143</sup> Rechnungen, 264., 588. o.

<sup>144</sup> Rechnungen, 264., 578. o.

<sup>145</sup> Rechnungen, 36. o.

<sup>146</sup> Rechnungen, 130. o.

<sup>147</sup> A tárgyalt időszakban Ioan Marian Țiplic is ugyanennyi kardkovácsot azonosít, ámbar némileg eltérő módon. Az 1480-tól említett Jörg/Görig Schwertfegert külön kezeli az 1515-ben lejegyzett Georgius Schwertfegertől, ugyanakkor a XV. század második feléből ismert, egyetlen személyhez sem csatolható Valpurga Schwertfegeren – ahogy a másik, név nélküli özvegyet – nem említi. Țiplic 2001. 43. o.

<sup>148</sup> Az 1545-ben kelt céhstatutumok kiadásának fejlődésében tévesen szerepel a kardkovácsok (Schwertfeger) megjelölése, ugyanis ezt a forrásszöveg nem tartalmazza. Valószínűleg a nyílkészítők céhével (Czenschnytzer) keveredett össze a kiadás folyamán. Vlaicu, et alii 2003. 354–355. o.

<sup>149</sup> Reissenberger 1899. 372. o.; Vlaicu, et alii 2003. 445–449. o.

<sup>150</sup> Reissenberger 1899. 373. o.

*A helyi fegyverkészítő iparhoz kötődő kérdéses forrásokról és szórványos emlékekről*

A szebeni számadásokban akadnak olyan fegyverekkel foglalkozó személyekről szóló feljegyzések, melyek alapján problematikus meghatározni azok funkcióját. 1496–1509 között több forrásrészlet is említést tesz Magister Matheus *ballistarius*-ról, aki a város szolgálatában állt.<sup>151</sup> A *ballistarius* kifejezés értelmezésére két lehetséges mód kínálkozik: Iványi Béla tüzerként fordítja,<sup>152</sup> viszont Veszprémy László szerint a XIII. század második felétől egyre gyakrabban megjelenő fegyver (vagy az azt kezelő), túlnyomó többségében számszeríjként, illetve számszeríjászként adható vissza.<sup>153</sup> Magister Matheus *ballistarius* tevékenysége valószínűleg hideg lőfegyverekhez köthető, hisz 1509-ben mint Matheus *arcuparist* jegyezték le, éves juttatása 12 forint volt.<sup>154</sup> Ezt erősíti egy 1507-ben írt számadás is, melyben ugyanennyi bért ítéltek meg egy bizonyos *arcuparius sive ballistarius*-nak.<sup>155</sup> Az egyező részletek alapján nagy valószínűséggel ezek a források mind egy személyre vonatkoznak, olyasvalakire, aki kézi íjakkal vagy számszeríjakkal foglalkozott. A város életében betöltött funkciója azonban további kérdéseket vet fel: az utónévként szolgáló szóalak alapján lehetett akár számszeríjász lövész vagy iparos mester is. Előbbi kizárható, hiszen három esetben *magister*-ként említik, emellett termelő tevékenységére utalhat az is, hogy 1497-ben a városnak dolgozó ágyúöntők mellett szerepel.<sup>156</sup> Valószínűsíthető, hogy ezek a kútfők két, eddig nem azonosított kézművest takarnak és így különböznek XV–XVI. század fordulóján a városban tevékenykedő (eltérő nevű) íjkészítőtől (Matthias Arcuparius) és számszeríjkészítőtől is (Mathias Arumpruster). Nagy valószínűséggel Matheus *ballistarius*-ra vonatkozik az 1505. évi kifizetésekben található név nélkül leírt *ballistarius* kifejezés is, aki ez évre szintén 12 forint zsoldot kapott, valamint a többi fegyverkészítő mellett szerepel.<sup>157</sup> Talán ugyanez a személy az, akit a város 1495-ben alkalmazott 18 forintért, majd a továbbiakban évi 12 forintért.<sup>158</sup>

Említésre érdemes továbbá a szász város késő középkori fegyveriparának emlékei között az a csoport, amelyről kisszámú forrásrészlet, vagy utalás maradt fenn az utókor számára. A XVI. század eleji számadásokban három esetben a kézművesek (*mechanici*) között maradt fenn utalás fegyver/páncélszólóra (*politorius armorum*), feladatuk minden bizonnyal a városi támadó fegyverek és testvédelmi eszközök karbantartása volt.<sup>159</sup> Nagyszébenben megragadható a lemezpáncél készítő mesterség is, ugyanakkor a fellelhető információk értékéhez hozzátartozik, hogy a kérdés kutatásában csupán személynevekre lehet támaszkodni. 1468-ban egy keresztnév nélkül említett Plattnernek 2 forintot juttattak,<sup>160</sup> az 1480. évi adóiratokban Hannis Plattener neve maradt fenn.<sup>161</sup> A legtöbb tám-

<sup>151</sup> Rechnungen, 189., 228., 254., 258., 546. o.

<sup>152</sup> Iványi 1926. 140. o.

<sup>153</sup> Veszprémy 2008. 142–145. o.

<sup>154</sup> Rechnungen, 546. o.

<sup>155</sup> Rechnungen, 489. o.

<sup>156</sup> Rechnungen, 258. o.

<sup>157</sup> Rechnungen, 450. o.

<sup>158</sup> Mathias de Nyssa. Rechnungen, 199. o.

<sup>159</sup> 1505-ben egy évre 9 forintot kapott, majd külön összegben 3 forintot, 1507-ben éves zsoldja és további szolgálatai fejében 14 forintot, valamint 1509-ben 12 forintot. Rechnungen, 450., 489., 546. o.

<sup>160</sup> Rechnungen, 19. o.

<sup>161</sup> Rechnungen, 74. o.

pontot Georgius Plottner említése nyújtja, akit 1495-ben a város védelmében tevékenykedőkkel együtt jegyeztek fel.<sup>162</sup> Simon Zsolt az ez évre kapott 14 forint bére alapján katonai jellegű feladatot ellátó személyként írja le.<sup>163</sup> A német nyelvben a *Plattner* kifejezés jelölte a lemezpáncélok előállítására szakosodott mesterembert. Ekként tartalmazza a foglalkozásnevet (és névhelyettesítő szót) a XV–XVI. században íródott, iparosokat és mesterségeket magában foglaló munka is, a *Hausbücher der Nürnberger Zwölfbrüderstiftungen*.<sup>164</sup> A XVI. század utolsó harmadából Benedict Harmischmacher-ről maradt említés, akinek a neve ugyan lemezpáncél készítésére utal, mégis puskapor előállításáért kapott fizetséget.<sup>165</sup> Elképzelhető, hogy eredeti mestersége mellett a fegyveripar egy másik szegmensében is tevékenykedett, de valószínűbbnek tűnik, hogy ebben a kései forrásrészletben már a személynév és a gyakorolt mesterség különbsége figyelhető meg.

A nagyszebeni fegyveriparhoz kötődő szórványos emlékekhez tartoznak a szálfegyverek előállítására vonatkozó adatok. 1501-ben a város vas lándzsákhoz tartozó összeszetezők készítésére – élelem fejében – alkalmazott helyi cigányokat.<sup>166</sup> Emellett a két évvel későbbi számadásokban is feltűnik egy lándzsa.<sup>167</sup> Ugyanebben az évben egy kovácsmester, Paulus Faber több megbízás között tüzfegyvereket is készített a város számára.<sup>168</sup> Az általa végzett munkákból kiderült, hogy vassal dolgozott, tehát kovács volt, amivel egybecseng személyneve is, így ez a forrásrészlet két következtetést enged megállapítani. Az első az, hogy Nagyszebenben ekkor jelen voltak az öntött bronz tüzfegyverek mellett a kovácsoltvasból készült típusok is. A másik, hogy a helyi fegyveripar kiterjedése túlmutat a specializáltan fegyverkészítő mesterségre utaló személyneveken, mindazonáltal ezen iparosok fegyver gyártóként való működése csakis hasonló források segítségével igazolható.

Végül a kovácsoltvasból készült kézi lőfegyverek helyi készítését tanúsítja a lakatos- és sarkantyúscéh 1518-ban kiadott céhszabályzata, mely szerint azok a céhlegények kaphattak fizetést, akik képesek voltak puskát készíteni, ellentétben azokkal, akik csupán a szétszereléshez értettek.<sup>169</sup>

### *A Nagyszebenhez köthető fegyverek nyomai a távolsági kereskedelemben és az egyes fegyvertípusok értékeire vonatkozó információk*

A városban számottevő volt a kereskedelem a késő középkor idején, melyben hangsúlyos szerep jutott a fegyvereknek, ugyanakkor ezeknek a portékáknak a kereskedelme több szempontból egyenetlen volt a Kárpátokon túli térségek folyamatosan változó-, helyenként ingatag politikai és katonai környezete miatt. A jelentős iparral rendelkező település fegyverkészítőinek termékei esetenként a távolsági kereskedelemben is nyomon

<sup>162</sup> Rechnungen, 198–199. o.

<sup>163</sup> Simon 2017. 2. o.

<sup>164</sup> Treue 1965. 119 o. (Taf. 75.), 145. o. (Taf. 222.), 147. o. (Taf. 235.)

<sup>165</sup> Tiplić 2009. 81. o.

<sup>166</sup> „Item Egýpcii fecerunt aliqua instrumenta ad lanceas ferrea, ad praetorium, ut dicitur ferrum in fine lanceae, pro alinmentis flor.0. den. 24.” Rechnungen, 354. o.

<sup>167</sup> „Item Balynt hat gefurt spysz...” Rechnungen, 371. o.

<sup>168</sup> „...earundem ac pro certis laboribus bombardas faciendis...” Rechnungen, 360. o.

<sup>169</sup> Vlaicu, et alii 2003. 261–264. o.



követhetőek, ugyanis portékáiknak fontos felvevőpiaca volt Havasalföld<sup>170</sup> és Moldva is.<sup>171</sup> Ezekre a területekre a dél-erdélyi városok főleg iparcikkeket és késztermékeket (részben fegyvereket) exportáltak, az onnan történő behozatalt pedig a különböző nyersanyagok képezték.<sup>172</sup> Ioan Marian Țiplic szerint ennek oka abban keresendő, hogy a román fejedelemségek elmaradottabb gazdasági fejlettségükből adódóan nem tudtak olyan színvonalat elérni az árutermelésben, amely képes lett volna versenyre kelni a nyugati piacok áruival.<sup>173</sup> A fegyverek kereskedelemben való szerepe legjobban az uralkodók és vajdák rendelkezéseiben és a huszadvám-naplókban rögzítettek alapján vizsgálható.

A harci eszközökre vonatkozó feljegyzések szerint a XV–XVI. században Moldva és Havasalföld területére kardot, puskát és lőport, íjat és nyilat szállítottak Nagyszebenből.<sup>174</sup> Nemcsak az 1200 körüli Névtelen, P. mester tudósításából tudjuk, hogy keleti szomszédjaink is gyakorolták íjászatot,<sup>175</sup> de a szász Georg Reichersdorffer XVI. századi közepi földrajzi leírása is erről ad tudósítást számunkra: „A moldvaiak műveletlenek és vadak, a saját módjuk szerint begyakorolt hadakozáshoz azonban kitűnően értenek, dárdákon és pajzsokon kívül, íjakkal és kardokkal is föl vannak szerelve, mindezt pedig igen jól tudják kezelni.”<sup>176</sup> A dél-erdélyi városok iratai között arra találhatók utalások, hogy Moldvában és Havasalföldön is zajlott íjkészítés,<sup>177</sup> azonban a szigorúan meghatározott minőségben előállított szebeni és brassói íjakra úgy tűnik, hogy igény volt ezeken a területeken is. Így a XV. század utolsó harmadában több kereskedelmi ügylet tárgyát képezték íjak, nyilveszők, illetve egyéb fegyverek. III. Basarab több alkalommal is utasította követeit, hogy íjakat, pajzsokat és vasfegyvereket) szerezzenek be számára Nagyszebenből,<sup>178</sup> valamint III. (Nagy) István is több alkalommal szándékozott hadiszereket vásárolni a szász városból.<sup>179</sup> Szintén a Moldva felé irányuló fegyverkivitelt példázza, hogy 1497-ben Drágffy Bertalan erdélyi vajda levélben folyamadtott a városhoz, melyben (többek között) 6 ágyú és lőpor szállítását engedte meg III. (Nagy) István számára.<sup>180</sup>

Mindazonáltal a politikailag instabil Moldva és Havasalföld felé a fegyverkereskedelem korántsem zajlott egyenletes ütemben, ugyanis a XV. század utolsó harmadában a magyar uralkodó és az erdélyi vajda számos esetben korlátozta vagy tilalmazta azt.

<sup>170</sup> Pakucs-Willocks 2007. 52., 56–57., 143. o.; Manolescu 1965. 147. o.

<sup>171</sup> Pascu 1956. 206. o.; Simon 2009. 243–261. o.

<sup>172</sup> Ennek kiváló példája III. Basarab levele, amit Brassó város részére küldött 1475. július 11-én. Eszerint Havasalföldről halat, enyvet, selymet és borsot (utóbbi kettőt vélhetően közvetítő kereskedelem révén) kínáltak Brassónak, míg onnan pajzsokat, számszeríjakat, fegyvereket és vasárukat kívánt hozatni. *Tocilescu* 1931. 92–95. o.; Ub. VII. Nr. 4060–4061 A behozatalban úgyszintén megtalálható volt a viasz, a bőrök, az egyéb fűszerek, a gyapjú és élelmiszerek is. *Rusu* 2005. 91–122. o.

<sup>173</sup> Țiplic 1996. 177. o.

<sup>174</sup> Pascu 1956. 206. o.

<sup>175</sup> Lásd a 26. jegyzetet!

<sup>176</sup> *Szamota* 1891. 282–283. o.

<sup>177</sup> A brassói íjkészítőcéh szabályzatának első artikulusa így fogalmaz: „Ha valaki az íjgyártómesterséget a céhen kívül tanulta, akár Brassóban, Moldvában, vagy Havasalföldön, vagy Erdélyben, avagy máshol, a meszterek ne fogadják fel szolgálatra, csak miután a céhvel illendőség és törvény szerint megegyezett.” *Kovách – Binder* 1981. 73. o.

<sup>178</sup> 1475. július 11-én (lásd a 238. jegyzetet). Emellett 1476. január 16-án. *Dragomir* 1927. 14. o. Ugyanabban az évben a vajda összesen három vásárolt fegyvereket a városból. *Tocilescu* 1931. 85. o.; Ub. VII. Nr. 4105., 4117.

<sup>179</sup> *Hurmuzaki – Iorga* 1915. 158. o.

<sup>180</sup> *Sabäu* 1956. 234. o.

1481-ben Báthory István erdélyi vajda megtiltotta Brassó számára a nyílvesszők, a vasfegyverek és egyéb hadiszerek („sagittas scuttela nec non ferrea arma et alii res bellicas ac pillios”) kivitelét a Kárpátokon túlra,<sup>181</sup> majd rendelkezésén enyhítve megszabta, hogy személyenként legfeljebb egy kard, egy pajzs, egy íj és 8 vagy 9 nyíl vihető ki a határon túlra.<sup>182</sup> A szebeni huszad-naplókban íjról és íjhúrról is található említés, ezekből annyit lehetett átszállítani a határon, amennyit egy személy tudott hordozni,<sup>183</sup> ezek után pedig 1 pfenniget kellett fizetni. Valószínűleg a nagyszebeni és brassói fegyverkészítő céhek jó minőségű termékei iránti kereslet csempésztevékenységhez vezetett, így ezeket az intézkedéseket emiatt hozhatta az erdélyi vajda. Talán a Kárpátokon túli területek zivatáros politikai környezete miatt hasonlóan korlátozhatták maga Nagyszeben fegyverkereskedelmét is, ugyanis 1488-ban arról értesülünk, hogy Mátyás király engedélyezte a város számára, hogy annyi fegyvert adjanak el III. István moldvai fejedelemnek, amennyire annak szüksége volt.<sup>184</sup> A helyben készült fegyverek távolabbi piacokra való eljuttatását a század végétől a mohácsi csata idejéig tartott kereskedelmi visszaesés befolyásolhatta.<sup>185</sup> A következő század elejéről is akad példa, amely a fegyverkereskedelem tiltására utal. Ezt támasztja alá II. Ulászló 1511. évi rendelkezése, melyben engedélyezte a hadiszerek szállítását V. (Kis) Vlad havasalföldi számára, de meghagyva, hogy csak olyan mértékben, amire neki szüksége van, hogy ne kerülhessen fegyver az oszmánok kezébe.<sup>186</sup> Minden bizonnyal utóbbi volt a legfontosabb szempont, ami miatt a magyar fél tilalmazta a keletre szánt fegyverek exportját. Ez jelenik meg az 1498. évi törvény 72. cikkelyében is, amely megtiltja a fegyverek, élelmiszerek, kések és bármiféle hadiszerek törököknek vagy „hitleneknek” való árusítását.<sup>187</sup> Ezt a szándékot fejezi ki az a királyi kancellárián kelt oklevél is, amely 1499-ben megtiltotta a szebeni kereskedőknek a hadiszerek és lovak kivitelét az oszmánok irányába.<sup>188</sup> Végül hasonlóan rendelkezik az 1525. évi 9. törvény-cikk is, amely a fegyverek, puskák, kések (és a só) Oszmán Birodalomba történő szállítását tilalmazza.<sup>189</sup>

A késő középkori fegyverek és a hozzájuk tartozó kellékek árait vizsgálva mindössze mozaikszerű információkkal rendelkezünk. Egy a XIV. század második feléből való forrásrészlet szerint Nagyszebenben 50 dénárba került egy számszerij-tegez.<sup>190</sup> A fentebb tárgyalt huszad-bejegyzés alapján az íj, vagy az íjhúr után 1 pfenniget kellett fizetni, amely portéka teljes ára – az 5%-os kulccsal számítva – talán 20 pfennig lehetett. A kézi íjak árát a brassói számadások őrizték meg: 1541-ben a város összesen 18 íjat vett 5 forint

<sup>181</sup> Ub. VII. Nr. 4411. Simon Zsolt ebből arra következtet, hogy a brassóiak 1481-ben a fegyvereket exportáltak. *Simon* 2009. 256. o.

<sup>182</sup> DIR II. 1956. 293–294. o.; Ub. VII. 56. o.

<sup>183</sup> „welche ein Mann umher tragen kann”. (A határvámban az íjat együtt említik a festett nyereggel, a lópatkóval és az övvel és a kalappal.) *Rösler* 1912. 110–111. o.

<sup>184</sup> *Hurmuzaki* 1911. 130. o.

<sup>185</sup> *Pascu* 1954. 95. o.

<sup>186</sup> *Țiplic* 1996. 181. o.

<sup>187</sup> *Simon* 2007. 49. o.

<sup>188</sup> *Simon* 2007. 182. o.

<sup>189</sup> *Simon* 2007. 49. o.

<sup>190</sup> *Rechnungen*, I. o.

17 asperéért.<sup>191</sup> Eszerint ekkor egy kézi íj közel 15 asperbe került.<sup>192</sup> Az íjak értékét illetően párhuzamként érdemes megjegyezni további vonatkozó adatokat a késő középkori Magyar Királyság területéről. A bártfai számadásokban néhány alkalommal találunk elkülöníthető információkat egy-egy íj árára vonatkozólag, melyek szerint a XV. század közepső harmadában egy kézi íj ára 50-100 dénártól<sup>193</sup> 7 forintig terjedt.<sup>194</sup> Elképzelhető, hogy a számottevő értékbeli különbség mögött az eltérő kivitel és minőség állhatott. Mindenesetre, a két kisebb darabonkénti érték (átszámítva 25-50 asper), többé-kevésbé megfeleltethető a fentebb meghatározott 15 asperrel. Valószínűsíthető, hogy a kézi íjak hadászati háttérbe szorulásával az áruk is csökkent a XVI. századra.<sup>195</sup>

A városi inventáriumokban jelentős mennyiségben előforduló számszeríjak értékét vizsgálva is csupán a korszakból fennmaradt párhuzamokra szorítkozhatunk. Ezek alapján a számszeríjaknak jelentősen magasabb áruk volt. A XV. századi bártfai számadásokban ezeknek a fegyvereknek az értéke 1 forint,<sup>196</sup> 7 forint,<sup>197</sup> 10 forint,<sup>198</sup> 20 forint<sup>199</sup> valamint 25 forint<sup>200</sup> volt, míg Sopronban 2-3 forint.<sup>201</sup> A szebeni pajzsok értékéről is hasonlóan töredékes információk maradtak fenn. 1500. május 25-én Wladul de Rybnigk Nagyszébenből késeket, cipőket és pajzsokat (*clipeos*) vitt ki (importavit<sup>202</sup>) 10 forint elle-

<sup>191</sup> Rechnungen II. 84. o.

<sup>192</sup> A forrásrészletből egyúttal arra enged következtetni, hogy a kézi íjakat még a XVI. század derekán is használták a dél-erdélyi városok védelmi célokra.

<sup>193</sup> „Item pro uno arcu Davidi . . . den. 50” (1439. december. 24.), valamint „Item tulit unum arcum pro 100 den. aput Thoman arcuficem, quem solvimus.” (1428 tavasza). *Fejérpataky* 1885. 277., 496. o. Némi óvatosságra ad okot az, hogy a szórványos vonatkozó források alapján biztos, hogy ezen denárok értéke nem feleltethető meg a XVI. század negyvenes éveinek denárjaival. *Gyöngyössy* 2012. 40–57., 77. o.

<sup>194</sup> „Item Davidi vmb eyn bogen. fl. 7” (1434. május 22.) *Fejérpataky* 1885. 340. o.

<sup>195</sup> Természetesen az említett adatok csekély számából adódóan erre csak a fegyvertörténeti folyamatok kontextusa alapján nyílik lehetőség következtetni. Az íjak értékét illetően érdekes adalék lehet a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvében 1493. február 15. leírt ügylet, ami szerint Zerthew Péter (pr) eladja lakatlan birtokát (quamdam possessionem desertam) a kolozsmonostori apát familiárisának, Benedeknek (pr) egy lóért, íjért és tegezért (pro uno equo et uno arcu ac una faretra). *Jakó* 1990. I. k. 221. o. Bár az ingóságok közül valószínűleg a ló értéke volt a legmagasabb, így íj és a tegez értékére még következtetni sincs lehetőség, viszont ez a forrásszöveg is arra enged következtetni, hogy a XV. század derekán az íj és a tegez is megemlített érték képviselő ingóságnak számított.

<sup>196</sup> „Item pro una balista... fl. auri 1” (1438. március. 15.), valamint „Item pro balista flor. 1” (1433. december 13.) és „Ad rationem pro balista 100 den.” (1443. október. 4.) *Fejérpataky* 1885. 385., 584., 586. o.

<sup>197</sup> „Item pro balista 700 den.” (1442. március 15.). *Fejérpataky* 1885. 544. o.

<sup>198</sup> „Item civitati pro duabus balistis . fl. 20” (1433. december 4.). *Fejérpataky* 1885. 328. o.

<sup>199</sup> „Item Philipp Bogner vm eyn armbrost fl. 20” (1433. december 18.) Érdemes megjegyezni, hogy ebben az esetben az íjgyártó készítette el a számszeríjat. Ennek oka talán abban keresendő, hogy ekkor a számszeríjak is az íjakhoz hasonló kompozit ívvel rendelkeztek. Körülbelül egy hónappal korábban (november 13.) is szerepel a feljegyzésekben Philipp Bogner neve, szintén egy 20 forint értékű számszeríj kapcsán: „Item Philipp Bogneren pro una balista fl. 20.” *Fejérpataky* 1885. 327., 329. o.

<sup>200</sup> Minden bizonnyal az előző lábjegyzetben említett Philipp Bogner személyéhez köthetők az alábbi említések is: „Item Phylp Bogener dedimus vor II. armbrost 5000 den.” valamint „Meister Philippo dedimus super una nova balista fl. 25”. *Fejérpataky* 1885. 336., 353. o.

<sup>201</sup> *Gömöri* 1977. 46. o.

<sup>202</sup> *Pakucs – Willcocks* 2007. 56. o. Pakucs Mária egy korábbi tanulmányában is felhívja a figyelmet arra, hogy a Szebenből kivitt árukat az *importavit* fogalom jelöli, amely érdekes módon a délről érkezett kereskedők nézőpontját képviseli. *Pakucs* 2002. 190. o. Elképzelhető, hogy az említett kereskedelmi ügyletben együttesen szerepelnek a nyugati távolsági kereskedelemről származó portékák (kések) és a helyi ipar által készített iparcikkek is (börcipők és pajzsok). Utóbbiakat talán nem is érte volna meg a felvetőpiactól igen messzire szállítani, ugyanis nagyméretű, nehéz eszközök voltak, melyek fa alapanyaguk révén valamelyest érzékenyek voltak nedvességre is. Így ez tovább erősítheti vélt helybeli származásukat.

nében.<sup>203</sup> Sajnos, mivel sem a mennyiség, sem a különböző tételek aránya nem áll rendelkezésre, így a kivitel pusztán tényén kívül ez alapján nem lehet következtetéseket levonni. Julius Bielz hívta fel a figyelmet egy ajándékozási leltárra, amelyben a tárcsapajzsok XVI. századi közepi értéke szerepelt. Eszerint 1557-ben négy darab pajzsot 5 forintra taksáltak.<sup>204</sup> A nagyszombati vámnaplókban helyi kézműiparra vonatkozó elemzésének vizsgálati határ az 1537-es évre tehető, ugyanis ekkortól már nem különböztették meg a pénzbeli vámbevételek származását, így azokból kizárólag a keleti árukra vonatkozó részek rekonstruálhatók.<sup>205</sup> Ez a megállapítás a harci eszközökre is igaz, mivel a fegyverek kereskedelme nem volt egyirányú. A XVI. század eleji huszadvám-naplókban feltűnnek a városba délről érkező buzogányok (*bozagan, bwszagan*),<sup>206</sup> amelyek után darabonként átszámítva 25-30 dénár illetéket fizettek.<sup>207</sup>

### Összegzés

A XV–XVI. századi Nagyszombaton történetében fontos szerep jutott a fegyvereknek: a város fejlett kézműipara számos típus készítésére szakosodott, így a tárgyalt időszakban legkevesebb 48 személy különíthető el, akik valamely harci eszköz készítésével foglalkoztak. Sokan közülük céhekbe is tömörültek, melyekből legalább négy volt érdekelt a fegyverek készítésében (is). A nagyszombati hadiipar elismertségét és kapcsolatait jelzik az uralkodók és vajdák azon levelei, melyben fegyverekért folyamodtak a városhoz, valamint a helyben készült portékák iránti igény megragadható a kereskedelemre vonatkozó töredékesen megmaradt források alapján is. Mindezeket túl a város múltjához köthető a késő középkori magyar kompozit íj készítésének utolsó írott emléke is, amely egyben a fegyvertípus készítésének fontos emléke is a XVI. század derekáról.

Elkülöníthető fegyverkészítéssel (is) foglalkozó iparosok száma a XV. század második felétől 1515-ig (az egykori iparosok nevét viselő özvegyeket nem számítva)							
Íjgyártó	Számszer-íj készítő	Nyíl készítő	Ágyú/puskaműves	Kard készítő	Pajzsgyártó	Lándzsakészítő	Lemezpáncél készítő
11	5+1	5	12	8	4	1	1
48 fő							

<sup>203</sup> Rechnungen, 287. o.

<sup>204</sup> Bielz 1933. 32–35. o.

<sup>205</sup> Pakucs 2002. 191. o.

<sup>206</sup> Rechnungen, 300., 305., 307. o.

<sup>207</sup> Ezen fegyverek teljés értékére az 5%-os vámkulcs figyelembe vételével lehet következtetni, mely alapján egy a Kárpátokon túlról érkezett buzogány 5-6 forintba kerülhetett.

BIBLIOGRÁFIA

- Áldásy 1916. *Áldásy Antal*: Az Armbruster-család czímereslevelei. *Turul*, 34. (1916) 97. o.
- Benkő 2002. *Benkő Elek*: Erdély középkori haragjai és bronz keresztelomedencéi. Budapest, 2002.
- Bertényi 1998. *Bertényi Iván*: Új magyar címertan. Budapest, 1998.
- Bielz 1933. *Julius Bielz*: Aus der Waffensammlung des Barons Brukenthalischen Museum 1. Die Hermannstädter Tartschen. *Mitteilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum*, 3. (1915) 32–34. o.
- Bielz 1934. *Julius Bielz*: Die Hermannstädter Armbrüste. *Mitteilungen aus dem Baron Bruckenthalischen Museum*, Neue Folge 1. (1934) 37–40. o.
- DIR II. Documentele Istoriei Românilor II. (Editura Academiei Republicii Populare România.) Bukarest, 1956.
- Dragomir 1927. *Silviu Dragomir*: Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu în secolii XV–XVI. Kolozsvár, 1927.
- Draskóczy 1990. *Draskóczy István*: Die Bevölkerungszahl des Siebenbürger Sachsenlandes am Endes des 15. Jahrhunderts. *Review of Historical Demography*, 6. (1990) 106–148. o.
- Fabricius 1979. *Fabricius Károly*: Vázlatok az erdélyi századok ipari tevékenységéről. *Archeológiai Értesítő*, 13. (1879) 60–69. o.
- Fejérpatak 1885. *Fejérpatak László*: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. (Selmezbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöcbánya városok levéltáraiból.) Budapest, 1885.
- Fejérpatak – Áldásy 1926. *Fejérpatak László – Áldásy Antal*: Magyar czímeres emlékek. (Monumenta Hungariae Heraldica) III. k. Budapest, 1926.
- Gömöri 1977. *Gömöri János*: Számszeríjhoz tartozó csontfaragványok. Adatok a számszeríj történetéhez a XV. századi Sopronban. *Soproni Szemle*, 31. (1977) 140–149. o.
- Gulyás 2008. *Gulyás László Szabolcs*: Középkori mezővárosi foglalkozásneveink forrásértékéről. *Századok*, 142. (2008) 437–462. o.
- Gulyás 2014. *Gulyás László Szabolcs*: A középkori magyar városfejlődés, migráció-, és ipartörténeti vonatkozásai a történeti személynévadás tükrében. I. Személynévadás és migráció. *Névtani Értesítő*, 36. (2014) 43–62. o.
- Gyöngyössy 2012. *Gyöngyössy Márton*: Magyar pénztörténet 1000–1540. Budapest, 2012.
- Hurmuzaki 1911. Documente privitoare la istoria românilor. Vol. 15:1. Ed. *Eudoxiu Hurmuzaki*. București, 1911.



- Hurmuzaki – Iorga* 1915. *Eudoxiu Hurmuzaki – Nicolae Iorga: Documente privitoare la istoria Românilor. Vol. XIV. Bucureti, 1915.*
- Iványi* 1926. *Iványi Béla: A tüzérség története Magyarországon, kezdetétől 1711-ig. Hadtörténelmi Közlemények, 27. (1926) 1–36. o.*
- J. Újváry* 1979. *J. Újváry Zsuzsanna: Kassa város polgársága a XVI. század végén és a XVII. század első felében. Történelmi Szemle, 3–4. (1979) 577–592. o.*
- Jakó* 1990 I. *Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1289–1556. I. k. 1289–1484. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 17.) Budapest, 1990.*
- Jakó* 1990 II. *Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1485–1556. II. k. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 17.) Budapest, 1990.*
- Kalmár* 1950. *Kalmár János: A magyar huszár-tárcsapajzs. Folia Archaeologica, 13. (1950) 195–211. o.*
- Kalmár* 1964. *Kalmár János: A középkori számszerij. Technikatörténelmi Szemle, 3. (1964) 97–122. o.*
- Kalmár* 1971. *Kalmár János: Régi magyar fegyverek. Budapest. 1971.*
- Keintzel-Schön* 1976. *Fritz Keintzel-Schön: Die Siebenbürgische-Sächsischen Familiennamen, Wien. 1976.*
- Kemény* 1905. *Kemény Lajos: A kassai fegyvergyártókról. Archeológiai Értesítő, 25. (1905) 270–274. o.*
- Kerekes* 1913. *Kerekes György: Kassa polgársága, ipara és kereskedelme a középkor végén. Budapest, 1913.*
- Klein* 1943. *Albert Klein: Lateinische und halblateinische Familiennamen der Deutschen. Deutsche Forschung im Südosten, 2. (1943) 100–117. o.*
- Kovách – Binder* 1981. *Kovách Géza – Binder Pál: A céhes élet Erdélyben. Bukarest, 1981.*
- Kubinyi* 1958. *Kubinyi András: A nagyszébeni pénzverde 1524-ben. Numizmatikai Közöny, 56–57. (1957–1958) 20–24. o.*
- Kubinyi* 1966. *Kubinyi András: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. Levéltári Közlemények, 37. (1966) 227–291. o.*
- Kubinyi* 2003. *Kubinyi András: Családnévadás a középkori Magyarországon. In virtute spiritus. A Szent István Akadémia emlékkönyve Paskai László bíboros tiszteletére. Szerk. Stirling János. Budapest, 2003. 96–113. o.*
- Manolescu* 1965. *Radu Manolescu: Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul. (Secolele XIV–XVI.) București, 1965.*
- Melich* 1943. *Melich János: Családneveinkről. Magyar nyelv, 39. (1943) 265–280. o.*

- Nussbächer* 1968. *Gernot Nussbächer*: Statutul breșlei arcasilor din Brașov. Cumidava, 1968.
- Nussbächer – Marin* 1999. *Gernot Nussbächer – Elisabeta Marin*: Quellen zur Geschichte Kronstadt. Zunfturkunden. Bd. IX. Brașov, 1999.
- Pakucs* 2002. *Pakucs Mária*: Nagyszeben kereskedelme a város vámnaplói tükrében, 1500–1597. (RODOSZ-tanulmányok III.) Kolozsvár, 2002.
- Pakucs-Willocks* 2007. *Pakucs-Willocks Mária*: Sibiu–Hermannstadt: Oriental Trade in Sixteenth Century Transylvania. Köln, 2007.
- Pascu* 1954. *Ștefan Pascu*: Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea. București, 1954.
- Pascu* 1956. *Ștefan Pascu*: Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare. (Studii cu privire la Ștefan cel Mare.) București, 1956.
- Pascu* 1986. *Ștefan Pascu*: Voievodatul Transilvaniei. Vol. 3. Cluj-Napoca, 1986.
- Philippi* 1986. *Maja Philippi*: Die Bürger von Kronstadt im 15 und 15. Jahrhundert. Wien, 1986.
- Rechnungen *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt in der Sächsischen Nation. Mit Mitteln der Sächsischen Universität. Hrsg. v. Ausschuss des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. (Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven I. 1380–1516.) In Commission bei Franz Michaelis. Hermannstadt, 1890.*
- Rechnungen II. *Quellen zur Geschichte Kronstadt aus Sächsischen Archiven. II. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt (Rechnungen Kronstadt). Kronstadt, 1889.*
- Reissenberger* 1899. *Ludwig Reissenberger*: Über die ehemaligen Befestigungen von Hermannstadt. *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 29. (1899) 315–396. o.
- Rösler* 1912. *Rudolf Rösler*: Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens. Alteres Zunftwesen in Hermannstadt bis zum Jahre 1526. Hermannstadt, 1912.
- Rusu* 2005. *Adrian Andrei Rusu*: Ștefan cel Mare și Transilvania. Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi. *Analele Putnei*, 1. (2005) 91–122. o.
- Sabău* 1956. *Ion Sabău*: Relațiile politice ale Moldovei cu Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, 1956.
- Seebergi-Sasváry* 2007. *Seebergi-Sasváry Zoltán*: Céhvilág Nagyszebenben 14–19. században. Budapest, 2007.
- Sigerius* 1930. *Emil Sigerius*: Chronik der Stadt Hermannstadt (1110–1929). Hermannstadt, 1930.

- Simon* 2007. *Simon Zsolt*: Magyarország és az Oszmán Birodalom közötti kereskedelmi kapcsolatok a XVI. század elején. A baricsi és kölpényi harmincadok forgalma. 2007. (PhD-értekezés, kézirat, ELTE BTK.) <http://doktori.btk.elte.hu/hist/simon/disszert.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. április 25.)
- Simon* 2009. *Simon Zsolt*: The trade of Hungary with Wallachia and Moldavia during the reign of Matthias Corvinus. In: Matthias and his legacy. Cultural and political encounters between East and West. Ed. *Bárány Attila*. Debrecen. 2009. 243–261. o.
- Simon* 2017. *Simon Zsolt*: Szebeni bérek a középkorban. Cluj-Napoca/Kolozsvár/Klausenburg–700. Szerk. *Lupescu Makó Mária et alii*. Kolozsvár. 2017. (A tanulmánykötet kézírata. <http://real.mtak.hu/39821/1/Szebeni%20b%C3%A9rek%20cikk.pdf>, a letöltés időpontja: 2018. március 14.)
- Slíz* 2017. *Slíz Mariann*: Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról. Budapest, 2017.
- Szabó* 1890. Székely Oklevéltár III. Szerk. *Szabó Károly*. Kolozsvár, 1890.
- Szamota* 1891. *Szamota István*: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717. Budapest, 1891.
- Szende* 2000. *Szende Katalin*: A magyarországi középkori német nyelvű források kiadásának elvei és gyakorlata. *Fons*, 7. (2000) 49–62. o.
- Szűcs* 1955. *Szűcs Jenő*: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Budapest, 1955.
- Temesváry* 1992. *Temesváry Ferenc*: Vadászfegyverek. Budapest, 1992.
- Țiplic* 1996. *Ioan Marian Țiplic*: Relațiile economice ale breslei armurierilor sibieni cu Moldova și Țara Românească. (BCȘSAI 2.) Alba Iulia, 1996.
- Țiplic* 2001. *Ioan Marian Țiplic*: Breslele producătorilor de arme din Sibiu, Brașov și Cluj secolele XIV–XVI. Sibiu, 2001.
- Țiplic* 2009. *Ioan Marian Țiplic*: Bresle si arme în Transilvania (secolele XIV–XVI). București, 2009.
- Tocilescu* 1931. *Grigore Tocilescu*: 534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la leg ă turile cu Ardealul (1346–1603). Din arhivele orașelor Brașov și Bistrița. București, 1931.
- Todericiu* 2008. *Dimitrie-Doru Todericiu*: Preistoria Rachetei Moderne. Manuscrisul de la Sibiu 1529–1569. București, 2008.
- Treue* 1965. Das Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung zu Nürnberg. Deutsche Handwerkerbilder des 15. und 16. Jahrhunderts. Hg. *Wilhelm Treue*. München, 1965.

- Ub. o. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Online adatbázis. <http://urts81.uni-trier.de> (A letöltés időpontja: 2018. február 19.)
- Ub. VI. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. VII. Hrsg. *Gustav Gündisch*. București, 1981.
- Ub. VII. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. VII. Hrsg. *Gustav Gündisch, Herta Gündisch, et alii*. București, 1991.
- Veszprémy* 2008. *Veszprémy László*: Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon. Budapest, 2008.
- Vlaicu, et alii* 2003. Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt. Hrsg. *Monica Vlaicu, et alii*. Bd. II. Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen: 1224–1579. Sibiu, 2003.
- Zolnay* 1971. *Zolnay László*: Vadászat a régi Magyarországon. Budapest, 1971.

*Szaboles László Kozák-Kígyóssy*

ARMS AND ARMOUR PRODUCING GUILDS IN THE LATE MEDIEVAL TOWN OF  
NAGYSZELEN (HERMANNSTADT/CIBIUM/SIBIU)

*(Abstract)*

Written sources testify that the late-Medieval town of Nagyszeben was characterised by a flourishing handicraft industry. By the end of the 15<sup>th</sup> century, 71 different crafts were present in the town's economic life, and according to the survived guild charters from the period, many of the crafts were organised in guilds. There were a number of arms and armour producing crafts as well: guild sources speak about bow and arrow makers, and shield makers. The sources of bow making serve as valuable evidence to composite (Hungarian) bows. Other arms producing crafts can also be identified without guild sources, such as arbalest makers and cannon casters. We also have sources speaking about gun makers, armour makers and pole weapon makers.

Accounts from Nagyszeben attest to the importance of local arms production by mentioning at least 48 persons working in arms manufacturing from the second half of the 15<sup>th</sup> century to 1515. In the majority of these instances only the person's name was recorded in the documents, but it is important to bear in mind that from the end of the 15<sup>th</sup> century Hungarian charters contain many names related to arms production, but, despite the names, these men did not do any actual manufacturing.

The arms production of Nagyszeben played an important role in long-distance trade, too. The King of Hungary, as well as the voivodes of Transylvania, Moldova and Wallachia turned many times to the town asking for weapons. These demands reflect the significance of the high-quality local arms production. Although the Hungarian king and the Transylvanian prince prohibited many times the export of weapons because of the threatening Turkish attacks, the fragmented pieces of information in the toll entries help us to get an idea of the weapons' value.

*Szabolcs László Kozák-Kígyóssy*

WAFFEN HERSTELLENDEN HANDWERKER UND ZÜNFTEN IN NAGYSZEBEN  
(HERMANNSTADT) IM SPÄTMITTELALTER

*(Resümee)*

Den schriftlichen Quellen zufolge war in der Stadt Nagyszeben (Hermannstadt) im Spätmittelalter ein florierendes Handwerk präsent. Am Ende des 15. Jahrhunderts waren 71 verschiedene Berufe im Wirtschaftsleben der Stadt vorzufinden, von denen sich zahlreiche in Zünfte zusammengeschlossen hatten, wie das durch die Vielzahl der aus der Zeit erhalten gebliebenen Zunftbriefe belegt wird. Darunter waren auch etliche Waffen herstellende Berufe zu finden: Sowohl über Bogen- und Pfeilmacher als auch über Schildmacher sind Zunftquellen erhalten geblieben. Die Quellen des Berufs des Bogenschützen sind in Bezug auf die (ungarischen) Kompositbögen wertvoll. Auch andere, Waffen herstellende Berufe – ohne erhalten gebliebene Zunftersinnerungen – können identifiziert werden, wie zum Beispiel Armbrustmacher und Kanonengießler. Es existieren aber auch Quellen über Gewehrmeister und die Herstellung von Rüstungen und Stangenwaffen.

In den Aufstellungen von Nagyszeben waren ab der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts bis zum Jahr 1515 vermutlich mindestens 48 Personen im Waffenhandwerk von Nagyszeben tätig, was ein Beleg für die Bedeutung der lokalen Waffenherstellung ist. Über die Mehrheit von ihnen ist in erster Linie nur die Erwähnung ihres Personennamens in den schriftlichen Quellen erhalten geblieben. Jedoch muss aus methodologischer Sicht erwähnt werden, dass ab dem Ende des 15. Jahrhunderts bereits mehrere Personen mit einem auf die Waffenherstellung verweisenden „Personennamen“ in den Urkunden in Ungarn zu finden sind, im Fall derer – trotz ihres Namens – keine tatsächliche herstellende Handwerkstätigkeit anzunehmen ist.

Die Waffenindustrie von Nagyszeben spielte auch im Fernhandel eine wichtige Rolle. Der König von Ungarn, der Woiwode von Siebenbürgen sowie die Woiwoden von Moldau und der Walachei wandten sich an die Stadt, um Waffen zu erhalten. Diese Bedürfnisse spiegeln die Bedeutung der lokalen Waffenherstellung auf hohem Niveau wider. Zwar verboten der ungarische Herrscher und der Woiwode von Siebenbürgen in etlichen Fällen die Ausfuhr von Waffen wegen der osmanischen Bedrohung, jedoch helfen uns die bruchstückhaften Informationen aus den Zolltagebüchern dabei, ein Bild vom Wert der einzelnen Waffen zu gewinnen.

*Szabolcs László Kozák-Kígyóssy*

ARTISANS ARMURIERS ET CORPORATIONS D'ARMURIERS À NAGYSZEBEN  
AU MOYEN ÂGE TARDIF

*(Résumé)*

Selon les sources écrites, l'artisanat fut florissant dans la ville de Nagyszeben au Moyen Âge tardif. À la fin du 15<sup>ème</sup> siècle, 71 métiers furent présents dans la vie économique de la ville dont beaucoup étaient organisés en corporations comme en témoignent les nom-

breuses lettres de maîtrise d'époque. Parmi ces métiers, plusieurs sont liés à la fabrication d'armes : nous disposons de sources corporatives sur les facteurs d'arcs, de flèches et de boucliers. Les sources relatives au métier de facteur d'arcs sont précieuses concernant les arcs (hongrois) composites. Malgré l'absence de documents corporatifs, d'autres métiers de fabricants d'armes peuvent être identifiés, tels que les facteurs d'arbalètes et les fondeurs de canons. Mais il existe également des sources sur les fabricants de fusils, sur la fabrication d'armures et d'armes d'hast.

Selon les comptes de Nagyszében, au moins 48 personnes ont exercé un métier de fabricant d'armes dans la ville depuis la deuxième moitié du 15<sup>ème</sup> siècle jusqu'en 1515. Ce chiffre témoigne de l'importance de la fabrication d'armes à Nagyszében. Généralement, les sources écrites ne mentionnent que le nom de ces artisans, mais sur le plan méthodologique, il convient de noter qu'à partir de la fin du 15<sup>ème</sup> siècle, certaines personnes dont le nom de famille faisait référence à la fabrication d'armes n'auraient pas exercé le métier d'artisan désigné par leur nom.

L'industrie de l'armement de Nagyszében a également joué un rôle important dans le commerce à distance. Le roi de Hongrie, le voïvode de Transylvanie et les voïvodes de Moldavie et de Valachie ont souvent commandé des armes à la ville, ce qui prouve que les armes y fabriquées étaient de qualité. Certes, le souverain hongrois et le voïvode de Transylvanie ont souvent interdit l'exportation des armes en raison de la menace turque, mais les informations fragmentaires des journaux douaniers permettent d'avoir une idée sur la valeur des armes.

*Саболч Ласло Козак-Кидъеш*

#### РЕМЕСЛЕННИКИ ИЗГОТОВЛЯЮЩИЕ ОРУЖИЕ И ЦЕХА В Г. СИБИУ В ПОЗДНЕЕ СРЕДНЕВЕКОВИЕ

*(Резюме)*

Согласно свидетельству письменных источников города Сибиу в позднее средневековье характеризовало процветание ремесленной промышленности. К концу XV-ого века в экономической жизни города присутствовало 71 различных профессий, множество которых, согласно многочисленным свидетельствам, оставшихся из той эпохи, сплачивались в гильдии мастерств. Среди них занимали место и многие мастерства по изготовлению оружия: в том числе об изготовителей луков для стрельбы, о производителях стрел и щитов остались письменные источники. Источники мастерства изготовления луков ценны в отношении композитных (венгерских) луков. Другие – без упоминания цехов – специальности, такие как изготовители инструментов для луков, литейщики пушек, также могут быть отождествлены. Но есть источники о ружейных ремесленниках, об изготовлении брони, о создании строевого оружия.

В отчётах города Сибиу, начиная со второй половины XV-ого века до 1515-ого года по всей вероятности в кустарной промышленности работало не менее 48 человек, что подтверждает значимость изготовления местного оружия. В письменных источниках о большинстве из них осталось только упоминание о личных именах,



однако методологически важно упомянуть, что начиная с конца XV-ого века в венгерских дипломах можно было обнаружить больше «личных имен» ссылающихся на изготовление оружия, в случае которых, - несмотря на личные имена – не может быть предполагаемым действительное занятие кустарным производством.

Оружейная промышленность города Сибиу важную роль играла также и в международной торговле. Во многих случаях венгерский король и трансильванский воевода, а также воеводы Молдавии и Валахии прибегали к городскому оружию, что отражало их требования к высокому качеству местного оружия. Несмотря на то, что венгерский правитель и трансильванский воевода во многих случаях из-за турецкой угрозы запрещали вывоз оружия, в таможенных дневниках можно найти отрывочные информации, которые оказывают помощь в формировании картины о значимости каждого оружия.